

ПРИЛОЖЕНИЯ

СТИХЪТ НА ГЕО МИЛЕВ

I.

Колкото и да ни е неловко, трябва да си признаем, че за Гео Милев повече е говорено и писано, отколкото е казано. И при това доста едностранчиво е разглеждан той най-вече като автор на поемата „Септември“ – несъмнено коронния му опус – ала с това галеч не се изчерпва въпросът за мястото му в нашата литература. Все още липсват достатъчно обширни и задълбочени изследвания на самотнитата му поетика. Писаното за него като за едн от най-значителните български преводачи на поезия е обидно малко и крайно недостатъчно.

Прочее, не разполагаме с нито една цялостна, систематична разработка досежно Гео-Милевия стих, а това, за жалост, се отнася и за стиха на повечето български поети. Настоящата студия е първи опит да бъде запълнена, поне отчасти, тази празнина, като се стреми да очертае някои съществени принципи на Гео-Милевата стихова система. За целта необходимо е да изложи някои най-общи предварителни положения. Ще се постарая да ги концентрирам в четири пункта.

1. Гео Милев много рано започва да пише стихове. Преди да издаде първата си поетическа книга „Жестокият пръстен“ (1920), той вече е автор на повече от 80 стихотворения – повече или по-малко сполучливи. Много от тях не само имат качествата на завършени творби, но са интересни и сами по себе си. А също така притежават вече и някои специфични стихови особености, характеризиращи и по-ната-

тъшната поезия на Гео Милев. Без да се има предвид това ранно творчество, не е възможна една цялостна картина на Гео-Милевото развитие като стихотворец, като поет в собствения смисъл на думата.¹

2. Когато говорим за стиха на Гео Милев, не трябва да забравяме, че като познавач на поезията писана на френски, немски, руски, английски език, и – което е особено важно – като проникновен преводач на големи чуждестранни поети, той общува отблизо с творчеството на автори като Верхарн, Метерлинк, Демел, Рилке, Уитман, Блок, Белий, Маяковски. Сиреч, когато оформя спецификата на своя стих, Гео разполага с богатство от версификационни практики и алтернативи и съответно с възможности за собствено стихово строителство. Камо в алхимически „*misterium coniunctionis*“, той синтезира най-добрите традиции на българското поетично слово с новаторските търсения на западноевропейския и руския авангард. И хвърля в тази тайнствена сплав жърта на своя невероятен талант.

3. Когато говорим за стиха на Гео Милев, не трябва да забравяме, че през своя недълъг, но интензивен живот Гео се проявява, действа, участва в множество области на духовното творчество. Той едновременно пише стихове, превежда стихове, разсъждава за стиха, критикува, спори, полемизира, занимава се с театър, редактира две паметни литературни списания, издава няколко антологии, рисува, създава творби за деца, изра-

---

¹ За първи път, доколкото ми е известно, обобщени данни за метриката и римата на Гео Милев дава: Яни Милчаков. Стих и поезия. С., 1990, с. 98, 110. Приведената статистика обаче се основава само на 43 творби, а освен това авторът не уточнява кои именно са те, включени ли са и стихотворенията за деца, и т.н. Казано с други думи, тези данни не могат да послужат за стабилни заключения.

ботва докторска дисертация и дори успява да състави един немско-български речник². Този неукротим кипеж, тази вечна борба за преоценка на установените естетически ценности, не може да не са оказали влияние и върху неговия стих – като речева стихия, ритмова динамика, звукова и римова изразителност.

4. Гео Милев е рядко срещано съчетание между талант и воля, поради което и развитието му на стихотворец протича с изключително ускорени темпове. То е стремително и неспирно – както всичко у този удивителен човек. Трудно е да се направи строга периодизация на неговото творчество. Налице е хронологично „застъпване“ между произведения с различни стихови характеристики. А пък има и творби, над които той работи, или ги обмисля в продължение на доста време. Така първите версии на „Парсифал“ и „Кажу – внезапно да изчезнеш“ са от 1915 г., а в окончателен вид са публикувани през 1920 г. Писаната през 1914 г. „Панихида за поета П. К. Яворов“ е преработена и напечатана чак през 1922 г.

Така или иначе, можем да говорим за три периода в поезията на Гео Милев. Тяхното обособяване е обусловено както от етапите на Гео-Милевия жизнен път, така и от стремителните тенденции в развитието на неговия стих; *Първи период (1907–1915)*, *Втори период (1919–1921)*, *Трети период (1922–1924/)*.

Съществуващият между първия и втория пери-

² Макар и мимоходом, трябва да се каже, че Гео Милев е автор и на първия в българската литература ц е н т о н. Това е стихотворение, съгласно от строфи, взети от творчеството на различни поети. Трудността е, че трябва да се спазва един и същ ритъм, размер и тип рима и да се получи единен сюжет. Гео Милев прави това в статията си „Поезията на младите“ /1924/ с цел да демонстрира унификацията, липсата на новаторски търсения и т.н. в тогавашната наша лирика.

од зев във времето се обяснява с външнобиографични причини – поетът служи в ШЗО, участва в Първата световна война, ранен е тежко, претърпява множество операции на черепа, налага се дълго да се възстановява и т. н. А годината 1922-ра се оказва „осева“ по отношение на втория и третия период – тогава спира да излиза списание „Везни“, влошава се материалното положение на неговия редактор, който обмисля нови книгоиздателски планове, и изобщо налице е олевяване на Гео-Милевия мирозглед.

Прочее, когато разглеждам по периоди стиха на Гео Милев, обсъждайки едни или други негови особености, привеждайки съответни статистически данни и т. н., имам пред очи следните творби:

Първи период: „Зима“³, „Нощ“, „Посвещение“ (Защо е тъй печална мойта песен), „Неque mittatis margaritas ante porcos“, „Кубрат“, „Вечерен покой“, „Печална вечер“, „Самичък първа вечер скитам“, „Вечер в самотната полска вила“, „Монах“, „Отвращение“, „Огряват ме зарите“, „Сонет“ (Веч на младостта ми в бедната градина), „Към Острова на мъртвите“, „Из „Епопея на свободата“, „Сонет“ (В градината на моето сърце), „В тържествен ден“, „Самотна борика“, „Жълтите далета никнат във“, „Плаха радост: съвсем бавно шепне“, „Aus Nacht und Sturm“, „Среднощ наг Темза“, „Панихида за П. К. Яворов“ (първи вариант), „Есенна вечер“, „Посвещение“ (Пианата рана в гуша ми звучи), „Копнеющи пожари“, „Нагоду!“, „Дрезден“, „Мъгла“ (Из „Откъслци от един роман“), „Предвечерие“⁴.

³ То е и първата печатна публикация на Гео Милев – Славейче, 1, № 15, 5 януари 1907.

⁴ Всички тези ранни творби (с изключение на „В тържествен ден“) са публикувани за първи път в: Литературен архив. Том II. Гео Милев. Изд. на БАН, С., 1964, с. 86-149

Във вид на уточнение искам да кажа, че стихотворенията, писани от Гео Милев през ранния му период, са над два пъти повече от тези, които изброих тук и които ще бъдат обект на стиховедско разглеждане. Постарах се да отделя само творбите, имащи някаква определена литературна стойност, а освен това позволяващи да се разкрие по-пълно духовния кръгзор на младия поет. Но в никакъв случай не става дума за така наречената „представителна извадка“, а за една, струва ми се, добре премерена и достатъчна пълнота, която да дава възможност за стабилни статистически изводи с оглед разкриването на определени закономерности досежно Гео-Милевия стих.

Втори период: тук спагат стихотворенията „31 декември 1917“⁵ „Зов“ (от цикъла „Грозни прози“), написаното на немски стихотворение „Летящият холандец“, творбите от книгата „Жестокият пръстен“; цикълът „As dur“ и стихотворенията „Кръстъто Сарафов“, „Кошмар“ и „Марш“.

Трети период: това са творбите от книгата „Иконите спят“, цикълът „Andante amoroso“⁶, поемите „Панихуда за поета П. К. Яворов“, „Аг“, „Ден на гнева“, „Бъди готов“ и „Септември“.

Всичко това прави 65 заглавия, или общо 2614 стиха (стихови реда). Налага се обаче едно съществено уточнение. Литературната история бораби с произведения, а стихознанието оперира с т е к с т о в е. И понеже циклите „Копнеющи пожари“, „As dur“, „Andante amoroso“, поемите „Панихуда за поета П. К.

⁵ Пак там, с. 151.

⁶ Публикуван във „Вестник на жената, № 105, 5, май 1923. По неведоми за мен причини той не е бил включван досега в изданията на Гео-Милевите съчинения.

Яворов“ (и в двете си версии) и „Ден на гнева“ се състоят от отделни части, написани в различни ритмо-размери, римувани по различен начин и прочие, при статистическото представяне на Гео-Милевия стих ще става дума не за 65, а за 80 текста.

Както читателят навярно и сам е забелязал, не се спирам изобщо на стихотворенията на Гео Милев за деца. Това е по-специфичен проблем, който може би изисква отделно разглеждане.

И така, обсъжданият в настоящата студия стихов материал се състои от 80 текста с общ обем: 2614 стиха. А по ритмови групи стиховият репертоар на Гео Милев може да се представи, както следва:

I. Двусрични ритми

а) Ямб	35 текста	44%
б) Хорей	9 текста	11%

II. Трисрични ритми

а) Амфибрахий	10 текста	12%
б) Анапест	3 текста	4%
в) Дактил	3 текста	4%

III. Смесване на ритми

а) Ямб – Хорей	4 текста	5%
б) Амф – Ан – Дакт	10 текста	12%
в) Асинартетизъм ⁷	6 текста	8%

⁷ Асинартетизъм имаме, когато в един и същ стихов текст се редуват, смесват, комбинират и т. н. двусрични и трисрични ритмо-размери. Асинартетични са творби като „Желание“ (1831) на Лермонтов, а в нашата поезия: „Дъхът на пролетта“ (1881) на Вазов, „Сън сънувах“ (1900) и „Две души“ (1907) на Яворов, „Истина“ и „Воля за живот“ (1910) на Пенчо Славейков и др.

Тук има обаче една особеност. Текстовеите, за които става дума, са доста непропорционални по обем (най-кратките са по 8, 10, 12, 14, 16 и т.н. стиха, а дългите са по 86, 288 и 595 стиха) и поради това приведените по-горе данни, следващи съществуващи вече у нас стиховедски традиции⁸, не са достатъчно репрезентативни за конкретния случай. В абсолютни цифри, т.е. съотношения между съответен брой стихове, ритмовият репертоар на Гео Милев, съдържащ, както вече се каза 2614 стиха, изглежда по-иначе. И, както ми се струва, по-убедително:

I. Двусрични ритми

а) Ямб	706 стиха	27 %
б) Хорей	146 стиха	5 %

II. Трисрични ритми

а) Амфибрахий	197 стиха	8%
б) Анапест	58 стиха	2%
в) Дактил	89 стиха	3%

III. Смесване на ритми

а) Ямб - Хорей	94 стиха	4%
б) Амф — Ан — Дакт	1132 стиха	43%
в) Асинартетизъм	192 стиха	8%

Именно втората таблица е в състояние по един наистина доказателствен начин да потвърди изказваното вече и от други автори наблюдение за настъпването на трисричните ритми (и преди всичко на амфибрахия) срещу владичеството на ямба в българската поезия през 20-те години на миналия век.

⁸ Милчаков. Стих и поезия. С., 1990, с. 98.

И неслучайно тъкмо у Гео Милев, най-яркият новатор в областта на стиха през тази епоха, контрастът е направо поразителен. Ако ямбичният ареал в неговото поезия съставя 27 % от общата стихова маса, то трисричният ареал – афибрахий, анапест, дактил (както чисти, така и смесени) – се разпростира в нас 56 %. Два пъти повече.

Що се отнася до асинартетизма, това по-рядко срещано в поезията явление е слабо застъпено и у Гео Милев. Любопитно е да се отбележи, че броят на асинартетичните текстове и сумарният брой стихове, съставляващи тези текстове, имат равен относителен дял (8 %). Съвпадението, разбира се, е случайно.

Изобщо с асинартетизма няма да се занимаваме – поради пренебрежимо ниския му процент в поезията на Гео Милев. Същото се отнася и за смесването: Ямб / Хорей. Този вид смесване е налице в 5 % от текстовете и в 4 % от техния сумарен брой стихове.

Друг е въпросът за полиметрията и полиритмията на Гео Милевия стих – за тях ще става дума по-нататък. А сега – нека поговорим за първите стъпки на поета.

II.

При Гео Милев, както при всяка една високонадарена личност, нещата са ясни още от самото начало и не са обусловени от дидактика и възрастова психология. Твърде рано е всичко у него – и усвояването на знания и най-вече на няколко езика, и собствено творчество: поезия, превод, критика, художество, музика. Последните две неща си заслужава особено да бъдат отбелязани.

Със стихията на музиката ще се свърже по-късно стремежът на Гео Милев към полифонично изграждане на творби от рода на „Приказно интермецо“, „Змей“, „Стон“, „Край“ и на богато оркестрирани цикли като

„As dur“ и особено „Панихига за поета П. К. Яворов“.

За трескавата страст на Гео Милев към рисуване свидетелствува не само огромното му и забележително художествено наследство – тя ясно личи и в своеобразната графика на стиха в „Аг“, „Ден на гнева“, „Септември“. А както се вижда от кореспонденцията на Гео с баща му (който е и негов издател), а също и с приятели, съредактори и др. поетът е обръщал подчертано внимание на полиграфическото оформление на своите книги.

И като стихотворец в собствения смисъл на думата Гео се ражда рано, някак изведнъж и сякаш във всеоръжие – като Атина Палага от главата на Зевс. Още юношеските му произведения свидетелствуват за едно уверено владеене на стиха. Той е любознателен по отношение на стихотворните форми, които постига с лекота, и заедно с това се стреми да ги обновява. Той и школува, и усвоява, а същевременно иска и сам да изобретява. Ще се спра на някои по-съществени особености на първия период на Гео Милевата поезия (1907–1915), който досега не е бил предмет на изследователско внимание.

Още в ранните Гео Милеви творби ритмичният рисунак на стиха е изчистен, отчетлив, без „грапавини“, сиреч без сблъскване или пропускане на ударения. Използвани са всички разновидности на класическия стих с изключение на анапеста. Изглежда още не му е било дошло времето, защото в по-нататъшното творчество на Гео Милев той е достатъчно широко застъпен.⁹

Необходимо е да се отбележи написаното в безупречен петостъпен дактил стихотворение „Кубрат“

⁹ Не толкова в чист вид, колкото в комбинация със сродните му трисрични ритми и в случаите на асиннартетизъм, анапестът се среща у Гео Милев общо в 18 текста, което прави 22 %.

(1911), което би направило чест дори на по-възрастен, вече утвърден поет през епохата, за която става дума. Ще цитирам само началото:

*Ханът на смъртното ложе лежеше отпаднал,
непощна бледност по старий му образ вървеше,
нямаше огън – ни искрица – в гордий му поглед –
сивата старост кръвта му във жилиите вече
беше спразила... И чувстваше той, че е близо
краят на неговий бурен живот. И тогава –
рече на своите слуги тук, при него, по-скоро
всичките негови пет синове да повикат...*

Очевидна е не само и не толкова връзката между тия стихове и Омировия хекзаметър, колкото умението, с което Гео Милев е възсъздал на български този класически стихов образец. И дори го е, тъй да се каже, осъвременил, скъсявайки размера с една стъпка, без да пострада епично-художественият ефект. Интересен е и самият замисъл – ако ми бъде позволено да го тълкувам – а именно: както Омир описва елинския герой: „Пеї за гнева на Ахила, сина Пелеев, богиньо“ (16 срички), а найният народен певец възпява подвига на Иван Шишман: „Откак са ѝ, мила моя майно льо, зора зазорила“ (17 срички), така и нашият поет иска да разкаже за последните часове на първобългарския владетел: „Ханът на смъртното ложе лежеше отпаднал“ (14 срички).

Дали тук Гео Милев е размишлявал над особеностите на героично-епичния стих като такъв, или просто е импровизирал, е трудно да се каже. Ала безспорно е, че тринадесет години по-късно в поемата „Септември“ той възпя друг героизъм, по друг начин, с други, по-експресивни художествени средства. И все пак, може би не е случаен фактът, че във финала на „Септемв-

ри“ се появява същият ритмо-размер: „Музо, възпей оня пагубен гняв на Ахила.../ Ахил беше грубата сила. Военния демон...“ Ще рече — Гео Милев отново си служи с петостъпния дактил от своето ранно стихотворение за хан Кубрат, а не с Омировия хекзаметър („Пеи за гнева на Ахила, сина Пелеев, богиньо“). И т. н.

В същия ред на мисли, сиреч разсъждавайки по темата за Гео Милев и класическото версификационно наследство, струва си да бъде споменат и а л е к с а н д р и н с к и я т с т и х. Този отдавна усвоен и доста популярен в нашата поезия размер е практикуван от Гео в две разновидности на шестостъпния ямб:

1. Александрин с мъжка цезура:

*Дадец от родний край, в негодната чужбина,
от суетна вълна на чужди бряг отнесен -
аз трябва тъмни дни да влача и да гина
под тъмни небеса без радост и без песен...*

(„Из „Епопея на свободата“)¹⁰

2. Александрин с разширена цезура:

Огряват ме зарите

*на пааднешкото съвнце... Един след друг унило,
все бледни и безшутни редуват ми се дните...
Душата ми – прашливо, мъждукащо кандило,
самотно в сред безкрайний олтар на Саваота –
отдавна тя забрави зората на живота,
отдавна тя не помни на младостта си дните.*

(„Огряват ме зарите“)

¹⁰ Стихотворението е писано през 1912 г. по повод на започналата Балканска война. А предишната година са публикувани първите два тома на издържаната в същия тип александрин поема „Кървава песен“ от П. П. Славеилов – автор, който младият Гео Милев цени изключително, смята го за свой литературен и духовен наставник.

Вторият тип александрински стих Гео Милев използва и в стихотворението „Самотна борика“ (1913). Поетът е сякаш склонен да му отдава предпочитание, тъй като го откриваме и по-късно в книгата „Жестокият пръстен“ (1920), но той повече не се връща към александрина и изобщо към дългия, цезуриран стих. По-нататъшните търсения на Гео в областта на стиха тръгват в друга посока. Вниманието му сякаш се концентрира върху римата, която според него е по-ефективна като стиховоорганизиращо средство при по-късите размери. Неслучайно, още в една ранна (отрицателна) рецензия за „Боян Магесникът“ на К. Христов, седемнадесетгодишният Гео Милев ясно и дори някак рязко формулира мнението си, че римата няма смисъл в „дълги стихове“, където „нейната слабост не може да се схване от вниманието“.¹¹

По принцип всяко начало, включително и в изкуството, е традиционно, конвенционално, изхождащо от натрупания вече опит на предишни творци. Това правило важи и за Гео Милев – както за неговия римариум, така и за строфиката му. През първия период римите на Гео Милев (с незначителни изключения) са точни, класически. Женските и мъжките са застъпени в приблизително равни дялове, а текстовете, изградени от съчетанията между тях, рязко преобладават (64 %). Дактилната рима се появява само като единичен случай (първата версия на „Панихида за поета П. К. Яворов“, 1914). За бял стих при Гео Милев няма да ни се наложи да говорим, защото в ранното му творчество има само две неримувани стихотворения („Кубрат“ и „Дрезден“). Толкова си остават творбите с бял стих и в цялата му поезия.

¹¹ Литературен архив. Том II. С., 1964, с. 179

Гео Милев – и в ранния си период, и по-късно – има немалко „хоморимни“ текстове, т.е. издържани само в женска или само в мъжка рима. Ала този начин на писане общо-взето не е характерен за неговата римова поетика. В нея, както и във всичко друго, поетът се стреми към полифоничност. В поезията на Гео Милев като цяло текстовете, изградени от различни съчетания на мъжки, женски и дактилни рими решително доминират (84 %).

Няколко гуми за Гео Милевата с т р о ф и к а. Тя общо взето не предлага нещо особено, придържа се най-вече към традиционното четиристишие с кръстосано (АБАБ) и обхватно римуване (АББА). А в стихотворения като „Зима“, „Самичък първа вечер скитам“, „Монах“, „Самотна борика“, „Жълтите лалета никнат въвн“, „Есенна вечер“, „Парсифал“, „Лоенгрин“, „Кръст“ и два текста от „Панихида за поета П. К. Яворов“ поетът умело използва композиционните възможности, които му предоставя тавтологичната рима. Например:

*Жълтите лалета никнат въвн –
боя се, о дете! –*

*Жълтите лалета никнат въвн:
ицо тъй шумно никнат, шумно те!...*

*През прозореца ти виж навън –
боя се, о дете! –*

*През прозореца ти виж навън:
как те светят в трака, светят те!...¹²*

В десетина свои стихотворения Гео Милев си слу-

¹² Подобно римуване има у поети като Верлен и Метерлинк, чийто преводач е и Гео Милев, а у нас се среща често у Н. Лилчев.

жи с една строфична форма, която бих нарекъл „полуримувано четиристишие“. Този вид строфика е широко разпространен в европейската поезия през XIX–XX век: Х. Хайне, Г. А. Бекер, мнозина руски поети, Ив.Вазов, П. П. Славейков, П. К. Яворов и др. За илюстрация ще цитирам една кратка творба от ранния цикъл на Гео Милев „Балкански песни“.¹³

*Към надвечер облак тъмен
се понесе над Балкана;
и след малко аюта буря
с гръм и мънии захвана...*

*Мина буря – токър вятър
тъмни обааци прогони
и во канките дъждовни
слънчовий се лик оброни.*¹⁴

Казахме, че строфиката на Гео Милев се придържа към традиционни форми, но все пак, още при първите си стъпки в българската поезия и българското стихотворство, Гео Милев ни изненадва с някои любопитни, самобитни строфични търсения, които заслужават внимание. На три от тях ще се спра съвсем накратко, в конспективен вид:

1. Стихотворението „Самичък първа вечер ски-там“ (1911) предлага петстишна строфа – необичайна не толкова с римната си схема (АббАА)¹⁵, колкото

¹³ Литературен архив. Том II, 1964, с. 90.

¹⁴ Полуримуваното четиристишие може да бъде символно обозначено като: $\emptyset A \emptyset A \emptyset B \emptyset B$ ... Със знака $\emptyset$, взет от математическата логика, отбелязван белия (неримуван) стих.

¹⁵ Вж. популярното стихотворение на Ем. Пондимитров „Ирен“, което, впрочем, е публикувано много по-късно.

с редуването на четири ямбични размера: 4–3–6–4–5. Ако използваме термина на проф. Мирослав Янакиев, поетът предлага нова р и т м е м а:

*Над тихите поля трепери
печалният ми взор;
на тихите поля из ширния простор
той нещо търси да намери –
уви! – той тебе търси да намери!*

Във финала на същата творба обаче тази ритмема става шестстишна, римувана: АббААА, а редуването на ямбите е 4–3–6–4–5–5. Това също са неща необичайни:

*През пожътелите поета
в далечни планини
се спира моят взор... В лазурни висини
не грей звездата на поета.
И чувам аз наехото ответа:
уви! – не грей звездата на поета!...*

2. Стихотворението „В тържествен ден“ (1913) представлява шестстишия, римувани по познатия за секстината начин: АбАбВВ. Цитирам:

*Кой ли пък дявол те тука гокара?
Бавскай се, пшйкай – това ти е кяр?...
Ама не бива: ще запаме царя –
сикаш не знает какво е то цар.
– Зяпай да зяпаме, байно!...Ще падне
нещо и нам я – неволници гладни...*

Във финалната строфа обаче – за да оформи понатата на цялата творба – поетът променя стро-

фичната „матрица“ и шестстишието се превръща в седемстишие: АБАБВВБ. Римата става тройна, т.е. лайтмотивна, водеща:

*„Идат, потчета! – ура! да живее!“
 – Лъжат...Бурията...чуйте: гу-гу!..
 –Ей генералите! – Царят къде е?
 „Царят!! Ура!!“ – За ура се наду
 тигон народът и гърло раззина –
 но с автомобила царят претина
 в тиг – и остана урата на „У“...“*

Седемстишната строфа (септимата) по принцип е рядко срещано построение и в европейската, и в нашата поезия. А подобна римна схема е необичайна, да не кажа непозната, и във всеки случай не е свързана с името на значителен автор.

Десетина години по-късно любопитната разновидност на същия сюжетни предлага финалната (7) част на „Панихуда за поета П. К. Яворов“ (1922). Този път седемстишната строфа е с друга римна схема: ааббввб освен това ритмо-размерът (анапест) е полиметричен, с редуване: 2–2–3–2–2–1–2. Ще си позволя да цитирам цялото стихотворение. При това – не както го е записал авторът, а по начин, от който личи римовото движение, създаващо и действителния, реалния ритъм, и съответната строфика:

*Ти си ангелът гора,
 ти си тъмний акорд
 на печалната сава – прости!
 Кръз звезди падаш ти
 с положени крила
 в тях стрела*

окървявена, – ти!
 Устреаен през ноцта,
 устремен в пропастта,
 с тебе падат звезди без криаа;
 своите черни криаа
 дух вечерен насън
 ще затвори – под звън
 и мъгла.

Звън посаяден – прости!
 небеса без звезди
 – нашта сетна целувка взети!
 Под безбурния взор
 на Сатурна в ноцта
 пепеата
 в твойта урна жути.

Вечна памет в света.
 Спи кръвта под леда.
 Вечна саава на Вишния Бог!
 Вечна памет. Амин.
 Амин. Амин.
 Ти един – Вечен син –
 и пророк.

Както се вижда от един по-внимателен анализ на текста, във II и IV строфа първоначалното ритмометрично членение се променя и редуването на размера става: 2–2–3–2–2–2–1. Получава се някакво „шахматно“ редуване на строфите. А във III строфа се въвежда тройна, вътрешна рима, сякаш за да се компенсира нарушаването на първоначално загадената римна схема. И т. н. Творбата е плод на упорита и дълбоко обмислена работа над стиха.

3. Трябва, макар и накратко, да споменем за отношението на Гео Милев към изкуството на сонета. Своя интерес към тази старинна, но вечно възраждаща се и в много отношения образцова лирична форма, той е регистрирал посредством четири стихотворения. Струва си да отбележим поне две неща:

Първо, в сонета „В градината на моето сърце“ Гео Милев по един оригинален начин иска да пресъздаде самия смисъл на този 14-стишен жанр, напомнящ уединен парк, където в самота поетът култивира своите творби и нехае за врявата на тълпата:

*В градината на моето сърце,
що сам за себе гледа градинаря –
далече от очите на пазаря –
в тиг цъфват често дивни цветове.*

И второ, в сонета „Веч на младостта ми в бедната градина“ (1912) прави впечатление не съвсем обичайното, да не кажа непознато за онази епоха съседно римуване на катрените. Същевременно поетът спазва задължителната за царския сонет римова хомофония, т. е. изискването катрените да бъдат с еднакви римоформи:

*Веч на младостта ми в бедната градина
рано нацъфтелият първоцвет погина –
вече прецъфтах бялите цветя,
вече мойта юнна птичка отаея...*

*Младостта ми бедна като сън претина...
Рано всяка радост моя праг отмина:
само дни печални в пуста самота,
само сам-самичък – с бял по младостта.*

Няма съмнение, че още в самото начало на своето литературно поприще Гео Милев се стреми не само да усвоява, но и да експериментира, да внесе нещо ново, нещо свое в скрижалите на традиционното поетическо изкуство.

III.

Още всред сравнително ранните стихотворения на Гео Милев има една творба, която ясно свидетелствува за таланта и волята на дебютиращия поет да скъса с редица дотогавашни стихови норми. „Среднощ над Темза“ (1914) рязко се откроява не само в сравнение с останалите му ранни творби, но изобщо на фона на нашата поезия от епохата. За да стане ясно какво имам предвид, ще го цитирам изцяло:

*Над пъстрий водовърт от ноцни светаини
жъвати, фенери, дим – простира се ноцта,
прозирна и самотна, и на висини
с таинствени ръце, високо над света,
като свещен съсъд, издига в самота
на „Свети Павел“ тъмно-зелений купол.*

*Заплетени от век в стъкла и дим, и лампи – скитат
безсънните тъпани на вавилоновия град:
и стенат; ааа кой ще чуи какво те питат?
и ще ли чуят те сами – любилите от нас –
глас от всевишна песен?*

*Аз виждам ви очите, всички вас
ви знам, но там, но там:
кой устни ще отвори, кой ще отговори:
„Не, аз не знам, не знам!“*

*А Свети Павла ням,
с един надменен жест отдръпва се назад
зад непрогледните завеси на среднощният здрач,
като че някъде в пожарен бял унесен.
Тъй скитат, цяла нощ – под огън -*

тъпаните с непрестанен плач.

Преди всичко се наблюдава редуване – нерегулярно! – на ямбични стихове, чийто брой на стъпките свободно варира в последователност: 6, 6, 6, 6, 6, 6, 7, 7, 6, 7, 3, 5, 3, 6, 3, 3, 6, 7, 6, 8. Човек би казал, че едва ли по онова време някой друг (знаен или незнаен) стихотворец би гръзнал да пише по този начин.¹⁶ Не по-малко изненадваща е римовата структура на този прелюбопитен текст. В неговите общо 22 графично изписани стиха се римува най-малко 53 гуми! Римуваат се по всякакъв начин, без да следват каквато и да е фиксирана строфична схема. Те създават съзвучия и в края на стиха, където сме свикнали да им се лобуваме, и вътре в него, и в непосредствено съседство, и госта отдалечени една от друга в текстовото пространство. Срещаме тройно и дори шесторно римуване!

Наред с обичайните, класически рими, има госта нетрадиционни – неравносрични, огледални, с вклинена съгласна, с отсечена съгласна и т.н.

Можем да ги смятаме именно за рими, а не за обикновени алитерации, тъй като съвпадат не само съгласни, но и ударени гласни: пЪсТриу – водовЪРТ, простИ-РА се – прозИРНА, виСиНИ – таИНСтвеНИ, СвеТЪ, СъСЪД,¹⁷ стЪкЛА – ЛАмпи, тЪлПИ – ПИтат, бсе-

¹⁶ Прочее, истината е, че през 1908 г. Яворов в „Покаяние“ редува ямби в чудовищния диапазон от 8 до 2 и дори от 12 до 2 стъпки. Но той все пак прави това в рамките на класическото четиристишие.

¹⁷ Прежеждайки Метерлинк, Гео Милев също римува: пЪГ – свеТЪ.

ВИШНА – ВИЖдАМ, жЕСт завЕСи, пожАрЕН – неп-рестАнЕН, и гр. Освен това, както посочих горе, в сравнение със стиховете (20), римите (53) са над два пъти и половина повече.

Ако искаме да бъдем съвсем прецизни, трябва да кажем, че всъщност полиметрично е още стихотворението „Самичък първа вечер скитам“ 1911, за което вече стана дума в раздел II на настоящата студия. Във въпросната творба обаче редуването на различни ритмически размери беше регулярно, сиреч не така фрапантно.

Полиметрията, сиреч изграждането на едно произведение посредством смесване на различни по размер стихови периоди, продължава по-нататък в цялото останало творчество на Гео Милев.¹⁸ Това се отнася за книгите „Жестокият пръстен“ (1920), „Иконите спят“ (1922), циклите „As dur“ (1921) и „Панахида за поета П.К. Яворов“ (1922), поемите „Аг“ (1922), „Ден на гнева“ (1922), „Септември“ (1924), стихотворения като „Кръстът Сарафов“, „Кошмар“ и пр. Ще приведа първата част от цикъла „As dur“, където явлението личи особено релефно. (Въпреки че за римите ще става дума по-късно и по-подробно, използвавам случая да отбележа и римово-алитерационната „мрежа“ на текста.) –

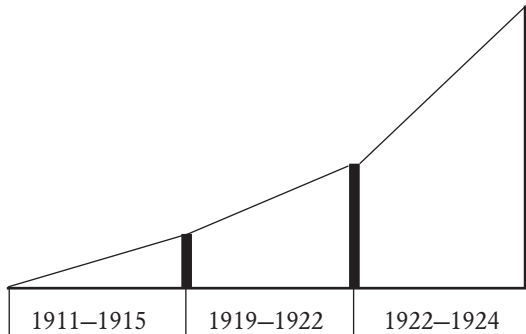
*сЪРцЕТО ти БИЕ
воПИЕ с тЪРЖЕСтвена радост наВЪН през свеТЪ
в ушиТЕ ти ВИЯт
чеРВЕНите ВЪлци на МОята крЪВ
и МОите НЕРВи трепЕрят
о празник и УЖас
боИТЕ лиКУват в граДИНИ в плаЩАДИ в пакаДИ*

¹⁸ Доста симптоматичен е фактът, че по този начин Гео Милев пише и стихове на немски език! Имам предвид стихотворението „Летящият холандец“. Вж.: А. Деспотова-Цандер. Гео Милев и г-р Есер. – В сб.: Гео Милев. Нови изследвания и материали. Съст. П. Велчев. С., 1989, с. 262–283.

*и ВЯТър паюШТи раЗВЯва гуШТАта ти
 старИННО покъсано ЗНАме
 към ЖАРки твърДИНИ
 вЕЯ
 аз ЧАКат еДИН побеЖДавам гоДИНИ
 и зрЕЯ...*

През втория и третия период от развитието на Гео-Милевата поезия полиметрията е диференциален признак с нарастваща честота и обем, изпълващ все по-големи и по-сложно композирани творби. Първоначално тя образува зизагообразна линия, доколкото поетът в една или група своя творба (или текст, т.е. част от творба) се връща към монометрични практики, а след това ги изоставя, и т.н. А в последния период (1922–1924) полиметричното писане властвува почти безразделно.

Една обща статистика показва, че в поезията на Гео Милев от общо 2614 стиха полиметрични са 1708, което прави 64 %. В случая по-важни са обаче темпове-те, с които явлението нараства: I период – 169 стиха, II период – 354 стиха, III период – 1185 стиха. Казано с други думи, между I и II период увеличаването е почти два пъти, а между II и III период – повече от три пъти. Полиметрията нараства стремително и нейната динамика, демонстрирана графически, изглежда така:

Тази диаграма демонстрира нещо, което, струва ми се, и без нея е ясно. Както Гео Милевото творческо развитие е прекъснато в своята кулминация, така и параболата на неговия стих, застинал в най-високата си точка, внушава всеобхватна представа за възход, неукротима и непобедима идея: *нагоре!*

Усещането за непрестанно движение и стремителен устрем възниква у всеки, дори най-обикновен читател на Гео-Милевата поезия и най-вече на поемата „Септември“. Това е нещо, което се възприема и слухово – поради могъщия, наситен с рими и алитерации стих, и даже зрителино – поради внезапните преходи в графичната линеарност на текста. Там всичко – и буквите, и препинателните знаци (преди всичко тирета!), острите отстъпи, резките жестове и внезапни втурвания на стиха – всичко се движи, лети към някаква цел, нагоре, към

*светото подножие
на божия
престол...*

Нагоре, където „хвърляме бомба“ в сърцето на Бога и „превземаме с шумр небето“, за да

*сметат блажения рай
долу
върху печалния
в кърви обяния
зетен шар...*

За да могат най-сетне да се събднат всички пророчества на древните сибилы, всички слова на великите поети и философи, всички надежди на изстрадалото човечество:

– Без боe! без господар!
 Септември ще бѣде май.
 Човешкият живот
 ще бѣде един безконечен възход
 – нагоре! нагоре!
 З е м я т а щ е б ъ д е р а й –
 ще бѣде!

Рязкото скъсване с традиционната симетричност на метрическите, т.е. предимно количествени параметри на творбата е първата крачка, която прави Гео Милев в своя революционен порив към обновяване на стиха. Втората крачка е свързана с ритъма – и сякаш засяга по-дълбоко самата качествена характеристика на стиховата реч. Става дума за смесване в творба на различни стъпки, принадлежащи към един и същ ритмичен ареал; тук става дума за ареала на трисричните ритми: амфибрахий, анапест, дактил. Говоря именно за „смесване“, а не за регулярно редуване. Също както в случая с метриката, този феномен се появява в поезията на Гео Милев някак неусетно, внезапно, почти като експеримент. Имам предвид стихотворението „Зов“ (1919). Понеже е кратко, ще го цитирам цялото, като използвам добрата възможност да покажа и римово-алитерационната „тъкан“ на текста:

БИї БИї БИї
 БараБАНИ
 тръБИ
 камБАНИ

– БугИ

избуХНИ сРеТ въРТОп от ТреВога стиХИїНо съРЦе
 Хвѣрляй с безУМНи РъЦЕ в съРЦаТа в ГЛАВуТе
 ГЛАВни оТ БУНТ

пУрпурНи Топки от смУТ
ЛУди ЛУНИ и сЛьНЦа
възкръСНИ проСветЛЕН брег велиКия дЕН на
човеКА

Лазаре СтаНИ

Тази полиритмия, започнала през периода 1919–1921 г., се превръща в основен похват при изграждане на творбите от последния период (1922–1924). И пак, както при метриката, полиритмичната линия се движи зигзагообразно, доколкото в „As dur“, „Панихуда за поета П.К.Яворов“ и „Andante amoroso“ Гео Милев борави и с моноритмични практики, а в създадените през 1922–1924 г. „Аг“, „Ден на гнева“, „Бъди готов“ и „Септември“ полиритмията властва с пълна сила.

До какво довежда смесването на трисрични ритми? И в какво е същността му? Смятам, че въпросът не се свежда само до това, че „в българската поезия от времето на Гео Милев е създадена практиката да се допускат различни начала на стиховете – с анакруза и без анакруза, т. е. анакрустичните и неанакрустичните размери може да се редуват свободно.“¹⁹ Или пък, че в поемата „Септември“ е налице „трисричен размер с променлива анакруза.“²⁰

Аз смятам, че истинският, особенният ритъм на една творба не се определя от отделните стихове, т.е. ритмически периоди, а от преходите, от „стиховете“ между тях, което ще рече – от съчетанията между клаузлата (завършека) на един стих и анакрузата (началото) на следващия стих. В тези преходи се създава ритмо-пространство, което тъй да се каже „копира“ една

¹⁹ М. Янакиев. Българско стихознание. С., 1960, с. 96–97.

²⁰ Я. Милчаков. Стих и поезия. С., 1990, с. 98.

от трисричните стъпки (амфибрахий, анапест, гактил), а може да се създаде и ритмична структура различна от тази в останалите „участъци“ на стиха. И по този начин се получава нещо като синкоп – удължаване или скъсяване на междуиктовия интервал (интервала между ударените срички), пауза или сблъскване на ударения и т.н. В първия случай имаме продължаващ, свързан, непрекъсващ ритъм.²¹ А във втория случай е налице променящ се, алтериращ, прекъсващ ритъм. Могат да съществуват различни комбинации, които ще илюстрирам с примери от поемата „Септември“ (гъчките от двете страни на наклонената черта отбелязват междустиховите, пограничните „територии“):

I. Продължаващ, непрекъсващ ритъм:

- 1... U`U`U/U`U`U`U`U`U... *Из твои долини
преди да се съвине...*
- 2...UU`U`/UU`U`UU`U`... *Докога, докога?
Всегържителю Зевсе...*
- 3... U`U`UU`U`/U`UU`U`U`... *Ноцта се разсипа във блясъци...
по върховете...*
- 4... U`U`UU`U`/UU`U`UU`U`... *свещената майка, разкъсана
над безименни гробища...*

II. Променящ се, прекъсващ ритъм:

- 1... U`U`U`/UU`U`U`... *В ужас и трепет сниши се
всяка хижка и дом...*
- 2... U`U`U`/U`UU`U`U`... *Ноцта падна тъй ниско
глухо и страшно закалочена...*
- 3... U`U`U`/UU`UU`U`... *Бащата обесен.
Обезчестена сестрата...*

²¹ Сякаш двата съседни стиха са само типографски разделени било заради римата, било заради изразителността на самата графика, но иначе представляват един и същ ритъм, продължаващ в целия абзац.

- 4... UUUU/UUUU...   *Знамената изтръпнаха
пронизани...*
- 5... UUÙ/UUUUUÙU...   *Без Бог!Без господар!
Септември ще бъде май...*
- 6... UUÙ/UUUUUUUUU...   *в божия храм,
дето бе пял литургии...*
- 7... UUÙ/ÙUUUU...   *Хвал подир хвал
ек бързоетен...*

Ритмограмите в раздел II на горната таблица могат да бъдат умножени многократно и да бъдат класифицирани по-детайлно – не само по ритмичен белег, но и по същество. Но и така е ясно, че „вариациите“ върху основния ритъм не са произволни, самоцелни. Те отбелязват забързване или забавяне в темпото на повествуване, подчертават смисъла, изострят образа и прочие неща от този род. Осъществявайки сцепления и разцепления, те изпълняват композиционни функции. И това свидетелства, че Гео Милев се интересува не толкова от разнообразяване на стиха посредством вариране на прословутите анакрузи, а най-вече се стреми да повиши и да нюансира експресивността на своите творби.²²

Смесване, редуване, комбиниране на ритмични стъпки – ямб с хорей, трисрични с трисрични, двусрични с трисрични, асинартетизъм – това е другият, наред с полиметрията, съществен белег на Гео-Ми-

²² Гео Милев е един от малцината поети, които не просто пишат в мерена реч, но съзнават формата на стиха, стремят се да я подчинят на определена цел: В статията „Поезията на младите“ той пише: ритъмът съединява форма и съдържание: съдържанието – идеята – получава израз в ритмически форми. Така възниква при действителното художествено произведение един спонтанен организъм, който живее, съществува като нов, самостоен факт, самостойна вещь.“

левата поезия. Масивът от такива текстове възлиза общо на 1418 стиха.²³ Най-крупно всред този масив е „вътрешното“ смесване, т. е. в групата на трисричните ритми (амфибрахий, анапест, дактил): 1132 стиха. Което ще рече: 80%.

Не по-малко впечатляващ е общият дял на всички трисрични ритми – и чисти, и смесени, и всякакви. В целия ритмо-метричен репертоар на Гео Милев (2614 стиха) те съставят 1762 стиха. Това означава над 67%. Внушителна цифра, която говори сама за себе си.

Ала по-важното е: какво означава едно толкова категорично надмощие на трисричните размери? Въпросът е по-сложен, защото не е само стиховедски, а е свързан и с ритмомелодиката на словото, което от своя страна е предмет на езикознание, музикология, теория на рецитацията и т. н. Не е възможно да се разпростирам надълго и нашироко и ще се ограничи да кажа само няколко думи.

Трисричните ритми със своето люлеещо се, вълнообразно движение, специфична размереност, особено регулиране на темпата, практическа невъзможност да се допуска пропускане на схемни ударения²⁴ и т. н. създават атмосфера на повествователност, епичност, празничност, приповдигнатост, патетика. И същевременно – вътрешно вълнение, загъханост, драматизъм, някаква по-особена значимост на казаното, на произнесеното. Достатъчно е да си спомним за Омировия хекзаметър.

И никак не е случайно, че във финала на своята поема „Септември“ Гео Милев вплита цитат от Омир: „Музо, възпей оня пагубен гняв на Ахила.“ А още по-сим-

²³ Което прави 40%. Вж. раздел III на приведената в началото на студията таблица.

²⁴ Както това се прави при ямба и хорей и е залог за тяхното непринудено звучене.

птоматично е, че в поемата „Аг“ Гео Милев не само въвежда емблематичен стих от едноименната поема на Данте, но дори го превежда на български не в ритморазмера endecasillabo на италианския оригинал²⁵, а посредством анапест: „Оставете тук всяка надежда!“ И т.н.

Изглежда че семантичният „ореол“ на трисричните ритмо-размери най-добре възплъщава идеите на Гео Милев, избраните от него теми, чувствата и настроенията, които иска да ни внуши. И това е преди всичко Гео-Милевата философия на историята с нейния трагичен и едновременно бунтовен, жизнуетвърждаващ смисъл. А не трябва да забравяме и начина, своеобразния начин, по който Гео си служи с трисричните ритми.

IV.

Новаторският почерк на Гео Милев в областта на метриката и ритмиката важи с пълна сила и за рима та, римуването и строфиката. Налице е същият, още по-явно и по-ярко демонстриран порив към разрушаване, разчупване на кристално застиналите структури – и на равнище стих, и на равнище строфична композиция. Гео се стреми да раздвижи, размества, разкъсва позиционната симетричност и регулярното редуване на класическите видове римуване, техния „правилен“ паралелизъм.

Преди всичко се хвърля в очи постепенното, но ускоряващо се отказване от традиционната строфика.²⁶ Около половината от Гео Милевите текстове не се от-

²⁵ Както е в класическия превод на К. Величков: „Надежда всяка тук оставете.“

²⁶ Започнало още от ранното стихотворение „Среднощ над Темза“ (1914) и продължаващо чак до поемата „Септември“ (1924) включително.

личават със строфика в класическия смисъл на гумата. Те са астрофични. И може би е дори по-правилно да говорим не за строфи, а за абзаци, т.е. за пасажи, които само графично са обособени.

Често пъти едно нерегулярно, спорадично римувание хвърля мост и между два съседни абзаца. А не са редки случаите, когато звуковият паралелизъм е толкова отдалечен, до такава степен е отвъд хоризонта на римовото „очакване“, че почти губи своята свързваща функция. Веднага трябва да добавя, че поетът се старее да компенсира това прекъсване на нишката посредством учестяване, „сгъстяване“ на римите и римоподобните звукови повторения – вътре в стиха, или в ядрото на текста. Един пример, където тия неща личат сравнително добре:

БЛЯСНА
над родни БалКАНИ
издигнали пЪП
срещу небЕТО
а вЕчното
светКЛАвица
 –грЪМ
 хРЯСНА
пРАво в сърцЕТО
на гигАНтСкия
стоЛЕТНия
 дЪБ.
хЪЛМ подир хЪЛМ
ЕК бързоЛЕТЕН
отпРАТИ даЛЕК
през чуки
грамАДИ...

(„Септември“)

Тук композиционното сцепление се постига посредством три редици, три „вериги“ от гуми с една и съща акцентувана гласна (съответно А, Ъ, Е): 1. *блаяна – Балкани – светкавица – храсна – право – гигантския – отпрати – грамади*; 2. *пъп – гръм – дъб – хвал подир хвал*; 3. *небето – вечното – сърцето – стоаения – ек – бързоаетен*. Сплитането на тези рими и римоподобни съзвучия изгражда акустично-семантичната цялост на текста.²⁷

А ето и един пример, където значително по-голямата дължина на метричните периоди се съчетава и с по-пищна римово-алитерационна оркестрация:

о гъЖД о гъЖД обиЛЕН и печАЛЕН
 по ТроТоАриТе ТАнцуваЩА воДА
 пиЯН разгОЛЕН ВОЛЕН вАкхаНАЛЕН
 но с черНа мАСКа ти ТАНуваАШ безСмиСлеНия ТАНец
 на скръбТА.

о ВЕСелоСт маСкураНА ти с ВЕСелоСт маСкиранНа неЧАЛ
 о ВЕСел пЛАЧ и ТАНеЦ пог разХълЦаНи цимБАЛИ
 и ВЕЧер зАЧНата сред мРАК но с БуѝНоБЯЛ
 гъжг ОзарЕНа гъжг о КЛОуН в погреБАЛНИ КарНаВАЛИ...

Навсякъде е налице обща хомофония на А, „преливаща се“ от алитерацията в римата и подкрепяна от вътрешни рими и съзвучия, които ту асонантно, ту консонантно се включват в обичайното (краестошно) римуване. Подобни случаи, които не са рядкост в поезията, ми позволяват да формулирам, че

²⁷ Още в ранната си (отрицателна) рецензия за „Боян магесникът“ на К. Христов седемнадесетгодишният Гео Милев ясно формулира мнението си, че римата няма смисъл в „дълги стихове“, където „нейната сладост не може да се схване от вниманието“. – Литературен архив. Том II. 1964, с. 179.

алитерацията е ембрионална рима, а римата е разгърнатата, доусъвършенствана алитерация.

Главната цел на Гео-Милевото римуване е да маркира, индикира, сигнализира и по този начин да фиксира редуването, смяната, прехода между метричните и ритмични периоди. Тези ритмо-метрични преходи са опорни точки на смисъла; в тях се осъществява сблъсъкът между идеи, образи, предмети; води се своего рода ту диалог, ту диспут между тях. Става дума за едно изключително ярко, остро и широко застъпено у Гео Милев явление, наречено е х о - р и м а.

Буйното, свободно, вихрообразно течение на римите, техните връхлитащи се вълни от съзвучия, където се привличат сходни и се отблъскват контрастни значения, създават чувството, че се римуват не отделни думи и стихове, а самото битие, което е всъщност един „водопад на бликнали вихрени рими“ (ако използваме стиха на Лилиев).

Същността на ехо-римата и по-точно казано нейният ефект се дължи на внезапното скъсяване (респективно, звуково „сгъстяване“) на междуримовото пространство. Възможни са два типа ехо-рими. Когато звуково-смысловият сблъсък не е ритмичен, а само метричен; когато този сблъсък е същевременно и ритмично неочакван, сиреч рязко променя, нарушава основния, преобладаващия ритъм на текста. Ще приведа образци от двата типа.²⁸

---

²⁸ С една наклонена черта отбелязвам границите между метричните периоди, а с две наклонени черти – съкращаването (синкопирането) на ритъма.

I. Метричен сблъсък (скъсяване):

ГЛАВАТА МИ – КЪРВАВ ФЕНЕР (1919): „О шпага, разкъсала мрежа от кървави канки / – сред мрака – / и в мрака – / бог сляя гц събира и мълком повежда / към прежния призрак.“

ПАНАХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ (1922): „И ето“ / зад тъмни заслони / ромони гласа ти отново: / – Готово е, Господи: ето: / сърието – готово.“; „Изпита е / скритата в пазви зелена отрова / и в нея – олово.“

АД (1922): „Перото ми трепетно страда. / отпада без мощ пред всездашния, / страшния ужас на ада.“; „Но Вергилий отдавна не диша, Вергилий / се хили с беззъбата зев.“; „О! грешници няма в ада: / там страдат / белите праведни само.“; „над широкия път прозяват се пурпурни / фурни / преяли.“

СЕПТЕМВРИ (1924): „вековната злоба / на роба: своя пурпурен зняв величав.“; „безброй яростни бикове – / с викове / с вой.“; „Отечеството е в опасност! / Прекрасно: / но що е отечество?“; „Ето спущат се рота след рота / пехота / кавалерия“; „вдън вселенските бездни / беззвездни / железни.“

II. Метричен и ритмичен сблъсък: (скъсяване и съгъстяване):

ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН (1919): „О агнец бял! сред пълнослънчева зора Нил, / опръскан с кървави петна, склонил / глава – без грях, без жалба, без порок... // Бог говори.“

КРЪСТЪО САРАФОВ (1921): „надвесени гъги от мъченическо сребро – луна – прожектор – ултравиолет. // Блед в миг посред страшна тишина“.

ПАНАХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ (1922): „в място злачно, място светло, място на покой, / гето няма ни въздишка, ни копнеж, ни страст, ни зной: //

– Упокоѝ – упокоѝ – упокоѝ!“

ДЕН НА ГНЕВА (1922): „безполезно е тѣй да стоим: / да се вдигнем / – напред – / да вървим! // През дим / черни, саждиви, изкаляни – / без команда, без рег – / тѣй както, когато изригне стремително кратер. // Братя! Сега е последния час...“

АД (1922): „сбери си сърието / и ето: падай – с тряськ // – праськ // право в провала...“ „с ледени остри // зли // цгли / – скреж...“; „дива закана / и аг://Глаг! /Глаг!...“

СЕПТЕМВРИ (1924): „Страхливо виѝ поглед отпущате / пред близката смърт на човека, палачи! / Що значи смъртта на един? // Амин!/Захранч/ и плю. // Бързо нахлу // сам на врата си въжето.“; „В ужас и трепет /сниши се / всяка хижа и дом. // Погром!：“ „Затворите / пълни с хора. // В двора / на казарми, / затвори...“; „Халата / спря/ най-подир: // мир / и тишина настана...“ И т.н.

Начинът, по който Гео Милев римува, е нещо принципно ново в нашата поезия. Едновременно с това е може би най-важната, отличителна – и същностна – черта на неговия стих. У малцина български поети римата е натоварена с толкова съдържателно-смысловни функции – почти пределни за нейните обичайни възможности. И може би единствено Вапцаров е другият български стихотворец, у когото до такава степен римовата поезика е непосредствен и толкова гръмогласен „рупор“ на идейното съдържание. И поради това е направо абсурдно, че се намериха автори, които да твърдят, какво че: „Винаги когато една дума извиква съответната звукова асоциация, Гео Милев я римува, без особена смислова необходимост или в противоре-

²⁹ Г. Марков. Гео Милев. Творчески портрет. С., 1975, с. 117.
(Подчертаното е мое – П. В.)

чие с идейната позиция на поета.“²⁹ Да коментира човек подобни приказки, ще означава да си губи времето...

Прочее, за римите на Гео Милев може да бъде говорено дълго и да бъдат казани доста неща. Тук ще се ограничи да изложат накратко, в конспективен вид онези, които ми изглеждат най-съществени.

Римите на Гео Милев са, ако мога така да се изразя, точни изобщо, точни по принцип, независимо от единичните си, конкретни проявления, независимо дали са краестишни, „вътрешни“, или всякакви. Работата е в това, че голямото количество в даден текст на рими, римоподобни съзвучия и алитерации създава толкова мощна „инерция“ на стиховия поток, че в него се всмукват и се интегрират дори онези рими, които не са достатъчно точни, не са пълни в класическия смисъл на думата. Към това се прибавя и фактът, че Гео-Милевата рима е богата в акустическо отношение – нерядко включва повече от една „опорна съгласна“ т.е. и отляво, и отдясно на ударението, съдържа натрупване на съгласни, което уплътнява стихова материя, придава ѝ тембровата окраска и т.н. И понеже римуването е съзнателно, учестено, интензивно, човек има чувството, че броят на римите в даден текст е доста по-голям от броя на стиховете – и в редица случаи това е наистина така.³⁰

Римите на Гео Милев са образцови и в смислово отношение. Поетът римува значими, ключови думи, или пък такива, които изпълняват важна, натъртваща роля в логическата конструкция на фразата или на целия текст. Ясно доловим е стремежът да бъдат римувани вещи, обекти от предметната действителност. А също та-

³⁰ Единственото досега изследване на този въпрос, отнасящо се обаче само за коронното произведение на Гео Милев, е студията на Л.Любенов за римите в поемата „Септември“. (Литературна мисъл, 1980, №8.)

ка топоними, исторически личности, литературни и митологически персонажи, различни термини и пр. Например: *Вергилий – сехили; Египет – Егип; Нил – склониа, която 506 – днес; Париж – пициии; Данте – andante; самотюртале – грехове раздрали; presto – заочесто; радост – доктор Фауст; запад – да Саро, Темза – нетии; Чирпан – Фердинанд; Бастилия – усилия; Рим – дии; Парсифал – печал; Кулинан – блян; Китай – не го ласкай; княгиня Линг-та-тзе – сърце; урна – Сатурна; капитана – Балкана; Сарамбей – поп Андрей – Сатаната – граната; Ахила – грубата сила; Осанна – престана; демон – Агаметнон; Хекуба – груба – не чува; Ханаан – обетован – наля; ден – Катия Демуген.*

Кога повече, кога по-малко успешно поетът разширява своя римарциум, като експериментира и в областта на съставната рима: *канки – бог спял ги; поглед – строг лед; горко ти – нокти; танци – призван си; убил ме – филми; пак ти – лакти; мостове – гост зове; XII – отдай се; череп – чер хлеб; цеаувки – грабни ме от тук ти; и аз и ти – във вазите, и т.н.*

Необходимо е да се обърне по-специално внимание на римовата изобретателност на Гео Милев, която го прави *p r e g m e ч а* на разгърнатия се у нас през 1920–1940-те години процес на деканонизация на точната рима.³¹ Няма да коментирам детайлно, само ще

³¹ Тази прословута деканонизация на римата не е просто преход към неточност и отклоняване от академични норми. И затова не е дело на второстепенни поети, чиито имена често се споменават в различни стиховедски писания. Има смисъл да се говори за модерна, нетрадиционна рима, само когато тя отстъпва от буквата, но не и от духа на въпросния феномен. Сиреч, когато съчетава определен – не всякакъв ! – вид неточност с нова или по-силна смислова натовареност, както това е налице у Гео Милев. За тая работа се иска вкус. Ако има – след Гео Милев – някакви постижения в тази сфера, те принадлежат на автори като Ас. Разцветников, Ел. Багряна, Н. Марангозов, Н. Вапцаров, Б. Райнов, ранния В. Петров. В същата насока се изявиха съвременни поети като П. Стефанов, П. Караанзов, Н. Инджов, Л. Левчев, Хр. Фотев и др.

цитирам: *приспех* - *призрак*; *лебед* - *без трепет*; *облича* - *полицба*; *жестокост* - *кокс*; *демон* - *земен*; *простира* - *прозрачна*; *огъня* - *гонг*; *заводи* - *завои* - *усои*; *пещери* - *вещици*; *отечество* - *картечници*; *тозък* - *просяк*; *булеварда* - *разврата*; *лордове* - *скотове*; *правда* - *брадва*; *поаяци* - *раси* - *нации* - *безродни скитааци*, и т.н. Прието да се смята, че римата няма авторство, но Гео Милев е поставил твърде персонална, бих казал уникална „марка“ върху някои от тия рими. И други поети трудно биха могли да ги използват безнаказано.

V.

Гео Милев е автор на множество великолепни, написани в класически стих творби, без които няма да мине нито една тематично-жанрова антология – на любовната, философската, елегичната, сатиричната и пр. българска поезия. Нещо повече, там те спокойно биха съжителствували със сходни по идеяно или емоционално звучене стихотворения на редица от най-големите ни поети. Една, макар и ранна творба, от рода на „В тържествен ден“ би направила чест на автори като Ив. Вазов, Д. Подвързачов, Хр. Смирненски. Няма да е много пресилено, ако кажа, че „Кръст“, „Гроб“ и някои други Гео-Милеви произведения могат да бъдат поставени редом до съответни стихотворения на Пейо Яворов, а „Дневник“ и „Лоенгрин“ биха направили чест на един Николай Лилиев.

Ако искаме обаче да отграничим, сиреч да определим по-прецизно собствената, самобитната специфика на Гео-Милевия стих, нужно е да се съсредоточим върху една група стихотворни текстове, притежаващи онези само Гео-Милеви версификационни характеристики, за които вече ставаше дума досега. Това

са: „Върби, уви, върби, върби без листи“³²; „Среднощ наг Темза“; „Летящият холандец“; „Зов“; „Allergo vivace“ и „Presto“ (от цикъла „As dur“); „О, гъжд, о гъжд обилен и печален“; „Главата ми – кървав фенер“; „Луната, старата змия“; „И ето, зад тъмни заслони“ и „А ниско в нощта на света“ (от „Панихуда за поета П. К. Яворов“, 1922); „Змей“; „Стон“; „Кръстьо Сарафов“; „Кошмар“; „Аг“; „Presto I“ и „Presto II“ (двете части на поемата „Ден на гнева“); „Бъди готов“; „Септември“. Тези 20 текста, където са налице полиметрия, полиритмия, асиметрично римуване, ехо-рима и т.н., съставят самата сърцевина, ядрото на Гео Милевия стих като такъв, т.е. в онази негова определеност, която го отделя от стиховата практика на другите български поети. Изброените по-горе заглавия съставят само 25% от общия брой текстове, но в абсолютни стойности (1354 стиха) представляват цели 52% от общата стихова маса. От тия текстове би могло да се състави една своего рода „антология“ на стиховите нововъведения в Гео-Милевата поезия.

Обособяването на въпросното ядро има смисъл по още една причина. А тя е, че стих със същите или сходни диференциални признаци откриваме и у някои значителни западноевропейски и руски поети от края на XIX и първите десетилетия на XX век – Емил Верхарн, Готфрид Бен, Александър Блок, Андрей Белий, Владимир Маяковски и др. Изглежда са налице някакви общи тенденции в развитието на стиховата култура – плод на новаторски търсения не само в българската литература през тази епоха. Ще приведа само няколко откъса от подобни произведения, без да ги коментирам.

³² От първата версия на „Панихуда за П. К. Яворов“ (1914).

1. E. Verhaeren „Souvenir“ (1899)

*Ils habitent les pays de clarté
Qui sont leur âme
Revenue à son essence et sa flamme;
Leur âme de candeur et de bonté,
Que personne, durant leur passage sur terre,
N'a visitée.*

*Leur voix n'a rien changé à son mystère,
Leurs yeux profonds et assidus
N'ont rien perdu
De la sereine violence
De leur silence.*

*Ils nous hèlent, là-haut, parmi les firmaments,
Bien qu'on voudrait
Les voir renaître, ici, pour s'en aller, auprès,
Dès à présent,
Se repentir, en les aimant,
Profondément.*

2. Ал. Блок „Твари весенние“ (1905):

*Там, где проталины,
могачь повеяно,
и весной непомерной взлезаеяны
поседелых туманов развалины.*

*Окрестности ихами завалены.
Волосы ночи натянуты туго на срубы
и пни.*

*Мы в листве и в тени
издали начинают вникать в отдаленные трубы
прибаиваются новые дни.*

*Но пока ты одни,
и мочаливо открыты бескровные губы.*

3. G. Benn „Kleine Aster“ (1912)

Ein ersoffener Bierfahrer wurde auf den Tisch

gestemmt.

*Irgendeiner hatte ihm eine dunkelhellila Aster
zwischen die Zähne geklemmt.*

Als ich von der Brust aus

unter der Haut

mit einem langen Messer

Zunge und Gaumen herausschnitt,

muß ich sie angestoßen haben, denn sie glitt

in das nebenliegende Gehirn.

Ich packte sie ihm in die Brusthöhle

zwischen die Holzwolle,

als man zunähte.

Trinke dich satt in deiner Vase!

Ruhe sanft,

Kleine Aster!

4. А. Белый „Христос воскрес“ (1918):

Разбойники

И насильники –

Мы.

Мы над телом Покойника

Посыпает пеплом власы

И погашает

Светильники.

В прежней бездне

Безверия

Мы, –

Не понимая,

Что именно в эти дни и часы

Совершается

Мировая Мистерия...

5. Вл. Маяковский „Я и Наполеон“ (1915) :

За мной, изведенные бессоницей!

Выше!

В костер лица!

Здравствуй,

мое предсмертное солнце,

солнце Аустераица!

Люди!

Будет!

На солнце!

Прямо!

Солнце съжится аж!

Громче из сжатого гораа храма

хрипи, похоронный марш!

Люди!

Когда канонизируете имена

погибших,

меня известней, -

помните:

еще одного убила война

поэта с Бояшлой Пресни!

6. Вл. Маяковский „Мелкая философия на глубоких местах“ (1925):

Я родился,

рос,

кормили соскою, –

жил,

работал,

стал староват...

Вот и жизнь пройдет,

как прошли Азорские

острова.

Изброявайки тези имена и творби (а техният списък може да бъде и по-голям), искам преди всичко да изтъкна т и л о г и ч е с к и сходства между тях и Гео Милев, между техни и Гео-Милеви творби. Не бива да се забравя, че нашият поет е имал и непосредствени контакти с творчеството на Верхарн, Блок, Белий, Маяковски, немски експресионисти и гр., тъй като е бил и техен преводач, а пък и изобщо живо се е интересувал от всичко ново, напредничаво, необичайно и в нашата, и в чуждестранната литература.

Струва ми се, че си заслужава да се направи в бъдеще един подробен, аналитичен паралел между „Септември“ на Гео Милев и „Христос възкресе“ на Андрей Белий.³³ Това би било интересно, тъй като стихът на този голям руски поет все още не е достатъчно изследван и в собствената му родина.³⁴ А освен това – приликите между двете поеми не са само в сферата на стиха, но и в някои идеи и образи, а пък и в самата вихрообразна тема: революцията в Русия и въстанието в България.

VI.

Характерните черти на Гео-Милевото творчество свидетелствуват, че мисъл и форма, правда и поезия, чувство и стих са неща обединени, взаимосвързани като елементите на една и съща удивителна сплав. Те напомнят атрибутите на една единна, всеобхватна субстанция, чийто двигател е волята за

---

³³ Гео Милев е познавал поемата на Белий и дори я е публикувал – в превод на Н. Хрелков – във втора книжка на своята библиотека „Пламък“ през 1924 г.

³⁴ Вж. сб.: Андрей Белый. Проблеми творчества. Статъи, воспоминания, публикации. М., 1988, с.451-456.

промяна, пламенното желание за бунт срещу правила, норми, закони. Терминът Presto е ключов за Гео-Милевото творчество, жагуващо дела, подвизи, преодоляване на трудности. Не случайно този музикален образ и жест се среща няколко пъти в текстовете на Гео – и три пъти като подзаглавие. И четем:

Данте беше andante :
– и разнищваше мъдра пророческа прежда
през цялата древна и нова световна история.
Данте беше andante:
страх и терор без надежда.

Ний сме presto.
Галоп.
Първият скок
изпреварен от втория...

(„Ag“)

Тези гуми, отнасящи се, естествено, за социално-историческата действителност, важат с пълна сила и за стиха на Гео Милев, който също е бунт, порив, скок от спокойното, лениво andante към стремителното, неударжимо presto. В незавършената си поема „Ден на гнева“ поетът призовава:

Бягай
заягай
ставай
падай
нападай
решително
стело

*стрелително
неудържимо напред
– без команда, без ред –
напред.*

Забележете – поетът дори не спазва правописните правила. Той не поставя нито една запетайка между глаголите, както го изисква граматиката. Сякаш се бои да не се спре, да не се препъне това непрестанно движение, този неудържим галоп.

Всичко у Гео Милев е подчинено на девиза за промяна: от *andante* към *presto*. Включително и поетиката, чието главно правило да не се съобразява с никакви правила. Включително и стиховата система, която не се придържа към задължението да бъде систематично подредена във всичко и на всяка цена. И волюва за правото да гради, но и за *с в о б о г а т а* да разрушава – в името на ново, модерно, революционно изкуство. Паметните думи: „Българската поезия има нужда от оварваряване“ се отнасят – освен за всичко друго – и за българския стих.³⁵

Именно свободата е за Гео Милев първостепенна ценностна категория. Това става ясно, дори ако само хвърлим поглед върху най-представителните му текстове, където стиховете – ту дълги, ту къси, и хоризонтални, и вертикални, в колонки или в стълбци – сякаш препускат върху белия лист. Тази вихрообразна графика, или ако предпочитате графичен вихър от мал-

³⁵ И по-нататък в статията си „Поезията на младите“ Гео Милев завършва с думите: „...уморени от толкова много господи в изгладени и изчеткани официално черни дрехи, толкова поети с бледи чела, миньорни погледи и устни с печална усмивка, ний желаем да видим днес варвари, хулигани, печенеги – с пламък в очите и с железни зъби. Варвари, нова раса – която да влее нова кръв на българската поезия“ („Пламък“, 1924, кн. 2).

ки и големи букви, разредки, необичайно поставени препинателни знаци, и дори цифри и абривиатури, — напомня манифеста на футуристите, включително илюстрациите-приложения към него.³⁶ Стремежът на Гео да превърне самата графика на стиха в допълнително, свръхекспресивно средство е колосален и достига дотам, че в поемата „Аг“ на цяла една страница тече водопад от букви „р“ (29 на брой), за да бъде изобразено пропагането в произподнята.

Стиховата маса на Гео-Милевата поезия напомня купяща лава, тя е някаква вечно и зигзагообразно движеща се материя, която ту се влива, ту се отлива и пак се влива в различни форми, които самите се менят, създавайки нови конфигурации, и дори бих казал нови обеми.

Това е някаква безконечна диалектика на приближаване и отдалечаване, скъсяване и удължаване, сливане и разделяне, съединяване и разкъсване, сблъскване и отблъскване, съгъстяване и разреждане, сцепление и разцепление. Цялата тази игра на противоположни стихии има у Гео Милев както чисто експресивни, така и композиционни функции.³⁷

Описаният и донякъде анализиран в настоящата студия основен динамичен принцип на Гео-Милевата стихова система, който най-общо може да бъде определен като свободно редуване, смесване, вариране и т.н. ритмо-метриката и римата, бездруго допринася за по-особеното, по-релефно, по-богато и разнообразно звучене на поетическата реч. И този ефект, разбира се, е търсен — и блестящо постигнат.

³⁶ Вж.: F. T. Marinetti. Les mots en liberté futuristes. Milano, 1919. Гео Милев е притежавал тази книга в своята библиотека.

³⁷ Според руския теоретик Георгий Гачев всяка „смяна на размерите е велик съдържателен момент. Това е диалог между ритмите на битието“. (Г. Д. Гачев, Содержательность художественных форм. М., 1968, с. 196.)

Съществува обаче и един специфичен композиционен аспект. Имам предвид начина, по който Гео Милев използва диалектиката между част и цяло, суреч наличието на различно в единното, когато изгражда циклични творби като „Из Книгата AS DUR“, „Ag“, „Ден на гнева“. Отделните части на споменатите творби също демонстрират смяна на ритмо-размери, рими и дори строфични структури. Но тази композиция има сякаш по-пряко отношение към музикалното понятие „циклична форма“. И затова поетът неслучайно е озаглавил отделните дялове с названия на различни темпа или различни части на някакъв музикален опус: Andante, Allegro vivace, Presto, Finale.

Още по-характерен е случаят с цикъла „Панихида за поета П. К. Яворов“, може би най-забележителната – след поемата „Септември“ – крупномащабна творба на Гео Милев. В нея откриваме всички ритмо-размери и видове рими, почти всички по-големи строфични форми, налице е и полиметрия, и полиритмия, и асинартетизъм.³⁸ А отделните ѝ части носят имената на различни видове църковно песнопение: Псалом, Канон, Антифон, Ирмос, Икос, Слава. Всеки от тези песенни жанрове се отличава със своя мелодия, със свой смисъл. Тяхната и поотделност, и ансамбловост създават общия трагиковъзславящ патос на творбата. Очевидно Гео Милев е искал да извади наяве, да изтъкне стремежа си към по-богата оркестрация, към полифония на лирическите гласове.

* * *

В заключение трябва да се каже, че стихът на Гео Милев е сложно явление, възникнало от взаимодействието

³⁸ Такава сложна и многозвучна стихова композиция откриваме може би само в Димчо-Дебеляновата „Легенда за разблудната царкня“.

вието на множество фактори. Развитието на този забележителен феномен много ясно и отчетливо може да бъде представено посредством класическата философска триада: теза, антитеза, синтеза. Сиреч – усвояване правилата на традиционното поетическо изкуство; скъсване с доста от тези правила; и създаване на собствена, в много отношения самобитна стихова система, носеща белезите на една нова словесно-музикална изразителност и изобразителност.

За първия от тези три етапа е от голямо значение рано придобитата от Гео Милев литературна и изобщо хуманитарна култура – и българска, и чуждестранна. При това – посредством редица от най-добрите ѝ образци.

За втория етап доста допринася повече или по-малко непосредственият контакт на Гео Милев с авангардната литература и изкуство на Западна Европа и Русия от началните десетилетия на XX век, когато в интелектуалния въздух се носи жаждата за естетическо обновление, за преоценка на изконни ценности.

За третия етап решаващи са както собственият природен талант на Гео Милев, така и бурните исторически събития, на които е непосредствен свидетел. Второто се оказва съдбоносно и за творчеството, и за живота му.

Поезията на Гео Милев е устремно и, по всичко личи, целенасочено г в и ж е н и е – от симетрична, класическа ритмо-метрика към разрушаващи привычните стихови пропорции полиритмия и полиметрия; от банализирания, претъпкан с отвлечени понятия римарциум на неоромантизма и символизма към римуване на конкретни, предметни, материални думи, остро осезаеми, както това е в стиховете:

*Главата ти –
кървав фенер с разтрошени стъкла
загубен през вятър и дъжд и мъгла
в полунощни поля.*

340

Гео Милев. Том I

движение – от традиционна строфика към свободна, вихрообразна организация на стихотворния текст. И в последна сметка – от лирична към епична експресивност на словото. Това е стих, изразяващ особено, катастрофично, екзистенциално светоусещане.

Ако Пейо Яворов съгради един завършен, абсолютен модел на българския класически стих, Гео Милев разруши най-овехтялата част от фасадата на този стих, за да създаде – но именно върху неразрушимите му основи – първообраза на българския в е р л и б р. Петнадесет години по-късно този образец стана отправна точка за новаторските търсения на друг забележителен майстор на стиха – Никола Вапцаров.

ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ

КРАТЪК ЛЕТОПИС НА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА ГЕО МИЛЕВ

- 1895, 15 януари — В с. Раднево, Старозагорско, се ражда първият син, Георги, на учителите Мильо и Анастасия Касабови.
- 1897, август — Семейството на Мильо Касабов се премества в Стара Загора, където бащата става книжар и издател.
- 1900, септември — Георги Касабов тръгва на училище в първо отделение, тъй като вече знае да чете, пише и рисува.
- 1906, 3 ноември — Във в. „Славейче“, бр. 6, е отпечатана рисунка на Георги под заглавие „Как се рисува“ (китаец) — първа негова художествена публикация.
- 1907, януари — В бр. 15 на в. „Славейче“ се появява и първото печатано стихотворение на Гео Милев „Зима“.
- 1907, август — Завършил трети прогимназиален клас, Георги посещава с баща си Пловдив и София, където се открива художествена изложба. Още при преминаването през Пловдив, на момчето правят впечатление високите сгради. В София искал по-скоро да отидат на изложбата и останал изненадан от видяното. Пред някои картини се спирал повече, към други отправял критика — спомня си Мильо Касабов.

- 1908, 14 юни — Съставя бр. 1 и единствен на ръкописното вестниче „Ура“.
- 1909, 19 април — Започва ново ръкописно вестниче „Лира“, преименувано на „Изкуство“, с постоянни рубрики за литература и изкуство, с негови и преводни стихотворения от руски и френски автори, с много рисунки и карикатури от младия „редактор-издател“. До 26. IX. с. г. излизат 33 броя.
- 1910 — Съставя първия ръкописен „Сборник Изкуство“ с лични и преводни стихотворения, последван от още 4 такива сборника за всяка следваща година, в които освен поезия има и много негови рисунки и автопортрети.
- 1910–1911 — Заедно със съученика си Атанас Илиев съставят ръкописния сборник „Звезди“ с преводи от руски и френски поети и илюстрации от Гео.
- 1911, юни — Завършва Старозагорската мъжка реална гимназия.
- 1911, септември — Постъпва във филологическия факултет на Софийския университет. По време на следването си участва редовно в занятията, но в същото време купува и чете много книги, посещава концерти и театър, опитва се да пише литературна и театрална критика.
- 1912, лятото — В Стара Загора и с. Мъглиж учи уси-

лено сам немски език с оглед предстоящото заминаване за Германия.

1912, 17 октомври — Студент във философския факултет на Лайпцигския университет. — В София излиза първата книга на Гео Милев — преводът на „Каменният гост“ от А. С. Пушкин.

1913, лятото — Завръща се в България и се подготвя за приравнителен изпит по класическите езици, на който се явява в София през септември.

— В сп. „Листонаг“ е поместена първата статия от серията „Литературно-художествени писма от Германия“ на Гео Милев, последвана от още 7 статии през 1914 г.

— В Стара Загора Милчо Касабов издава първото албумче за деца „При Животните“ със стихове на Гео и цветни илюстрации, доставени от него от Германия.

1914, май — В кн. 4-5 на Димитър-Подвързачовото списание „Звено“ е поместена бележитата му статия „Модерната поезия“ заедно с преведените от него стихове на 11 съвременни поети. По това време сътрудничи и на сп. „Борба“ на Г. Бакалов със собствена и преводна поезия.

1914, 30 юли — От Лайпциг през Холандия заминава за Лондон, за да научи по-добре английски и да се запознае с културните паметници на страната. По-

сещава и Стратфорд – родното място на Шекспир.

– В Лондон се запознава и среща няколко пъти с известния белгийски поет Емил Верхарн. Последвалата кореспонденция и задълбочената работа върху преводите на негови стихове и драми оказват особено влияние върху Гео Милев.

1914, 18 октомври – Напуска Лондон на път за Германия. На следващия ден в Хамбург е задържан като английски шпионин и остава в ареста 11 дни до изясняване на случая.

1914, 31 октомври – Пристига в Берлин. Вечерта е в Лайпциг и започва последната университетска година. Научил за смъртта на Яворов, пише първия вариант на „Панихидата за поета П. К. Яворов“.

1915, януари-февруари – Завърнал се в Стара Загора, издава в серията „Лирични хвърчащи листове“ 5 книги с преводна поезия от С. Маларме, Р. Демел, Е. Верхарн, П. Верлен и Фр. Ницше. Работи върху докторската си дисертация.

1915, 28 юни – Заминава за Германия да довърши образованието си.

1915, 18 юли – Предава дисертацията си на тема „Лириката на Рихард Демел с оглед на новата поезия“. Поради войната условията в университета са

- неблагоприятни. Трудът е върнат на докторанта за преработване.
- 1915, 8 август — Завръща се окончателно в България през Русе.
- 1915, 30 ноември — Съставя ръкописен албум със свои стихотворения и много илюстрации, посветен на Таня Кожухарова.
- 1916, януари — февруари — Издава „Ръководство за изучаване на немски език без учител“ с псевдоним Д-р Григор Касиев.
- 1916, 12 март — На „Първа класическа вечер“ в Стара Загора е представена пиесата „Един цар“ с режисьор Гео Милев. Любителската трупа, която дава няколко представления през зимния сезон, е организирана от него и артиста Никола Икономов.
- 1916, 23 март — Постъпва в Школата за запасни офицери в Княжево край София и е зачислен в 4 взвод на 5 пех. рота.
- 1916, 24 юни — В ШЗО Гео Милев завършва ръкописа на „Немско-български речник“ (издаден едва през 1940 г.). Изпитиите в школата са проведени от 15 юли до 10 август.
- 1916, 4 септември — Произведен в чин старши подофицер поради незадоволително представяне на изпитиите.
- 1916, 26 септември — Зачислен като взводен командир във 2 рота на 34 пехотен полк, отправя се на фронта към връх Кала-тепе

- край Дойран. През есента е в окопите. Пише импресиите „При Дойранското езеро“ и „Спаси Господи люди твои“.
- 1917, януари-април — Назначен е за началник на подслушвателна станция в местността Студената скала край Дойран, където ползва немски, френски и английски език. На 20 април е произведен като офицерски кандидат.
- 1917, 28 април — Силна артилерийска канонада унищожава подслушвателната станция и избива войниците. Между труповете е намерен Гео Милев — тежко ранен в главата, с разбита челна кост и загуба на дясното око. Отнесен е в пълно безсъзнание в немски лазарет и разпознат там от негов роднина лекар.
- 1917, юни — Преместен в българската болница в Скопие, а през август - в Александровската болница в София, където вече може да чете.
- 1917, декември — Запознава се с бъдещата си съпруга — актрисата Мила Керанова.
- 1918, януари — Все още в Александровската болница получава открит лист за пътуване в Германия, за да продължи лечението си.
- 1918, 5 февруари — Пристига в Берлин и постъпва в частна клиника.

1918, 5 март —
декември

Направени му са 11 операции за реконструкция на челната кост и клепачите на избитото око.

Поддържа усилена кореспонденция с баща си Мильо Касабов във връзка с дейността на създаденото вече издателство „Везни“. В Стара Загора излизат студията на Гео Милев „Театралното изкуство“ и преводите му на „Хамлет“ от Шекспир, „Поетическо изкуство“ от Боло и други книги.

Между операцияите посещава изложби, концерти, театър; свързва се с творческите кръгове около експресионистичните издания „Die Aktion“ и „Der Sturm“. Свигетел е на Ноемврийския бунт на спартакистите.

Под влияние на революционния кипнеж в Германия и на неговия погром пише „Грозни прози“, отпечатани в „Пламък“ през 1924.

Съставя изящно оформен поетичен албум с автопортрет, посветен на бъдещата му съпруга Мила Керанова, която е с него в Берлин.

1919, януари —

Последна операция на клепача и поставяне на изкуствено око.

1919, 1 март —

Завръща се в България и отново е настанен в болница в София.

1919, април–май —

Във в. „Заря“ се появяват 4 негови статии под общо заглавие „Художествена диагноза на българския театър“.

- 1919, 13 юни — Гео Милев и Мила Димова Керанова се венчават. Кумува Никола Икономов.
- 1919, 30 август — Ръководството на Народния театър, след разглеждане на негов постановъчен план, му възлага режисурата на пиесата „Мъртвешки танц“ от Август Стриндберг.
- 1919, 15 септември — Започва издаването на сп. „Везни“, продължило до 1922 г. В него Гео Милев помещава основната част от своето поетично, теоретично и критично творчество през този период.
- 1919, декември — Подготвя се за лекционна дейност в София и провинцията — сказките ще бъдат на теми върху съвременната литература в Западна Европа и България.
- 1920, януари — Премиера на „Мъртвешки танц“ от Август Стриндберг в Народния театър, постановка на Гео Милев.
- 1920, 5 февруари — Ражда се гъщеря му Леда-Евгения.
- 1920, 9 април — От ръководството на Народния театър се възлага на г. Гео Милев да режисира пиесата „Гиг и неговият пръстен“, за да се провери за втори път доколко са основателни домогванията му да заеме мястото на режисьор в театъра. Постановката не се осъществява.
- 1920, юни — Изнася сказки в Кюстендил.

- 1920, ноември — По случай 50-годишната литературна дейност на Иван Вазов наред с много други културни дейци е награден с орден „За гражданска заслуга, V степен.
- 1920 — Излизат „Жестокият пръстен. Първа книга стихове“ и „Експресионистично календарче за 1921“.
- 1921, 17 април — Ражда се втората гъщеря на Гео Милев — Бистра.
- 1921 — Продължава усилената преводаческа дейност на Гео Милев за изданията на Библиотека „Везни“ и на други издателства. Книгите са от най-известни съвременни и класически европейски писатели. Негови преводи се публикуват също в сп. „Везни“ и други периодични издания. Едновременно с това той пише редица статии върху българската литература и превежда български поети на френски език за в. „L'Echo de Bulgarie“ в София.
Голяма част от преводите на Гео Милев, някои даже оформени като книги, остават в ръкопис. В недатиран ръкопис остават и две негови значими творби: „Речник на чуждите думи, употребявани в българския език“ и мимическата приказка „Огненият змей“ в български и немски вариант.
- 1922, април-май — Изнася сказки в Казанлък, Нова Загора, Ямбол, Сливен и Бургас.

- 1922 — Излизат книгите му: „Антология на Жълтата роза“, „Панихида за поета П. К. Яворов“ и „Иконите спят. Пет вариации на народни песни. Змей. Стон. Кръст. Гроб. Край“.
- 1923 — Издава „Алманах Везни. Литературен сборник“ и революционната антология „Кръщение с огън и дух. Стихотворения“, както и „Емил Верхарн. Поеми. Авторизиран превод на Гео Милев.“
- 1923, 22 февруари — Премиера на пиесата „Пер Гинт“ от Х. Ибсен в Свободния театър, превод на Гео Милев.
- 1923, април — В театър „Ренесанс“ Гео Милев поставя пиесата на Ернст Толер „Маса-човек“.
- 1923, 5 май — Във „Вестник на жената“ (з. III, бр. 103) публикува цикъла стихове „Из Andante amoroso“ (част от книгата *As dur*: 1. Но разгатнал скръбта на миражите...; 2. И ето този късен следобед... 3. *La somma sapienza e il primo amore...*“
- 1923, 30 май — В списание *Die Aktion*, № 19–20 през 1923 г. е поместена поемата на Гео Милев „Маи“ (Маи — Някога имаше пролет и лято... ч. I) в превод на немски от Гео Милев.
- 1923, 9 юни — В България е извършен военен преврат.

- 1923, 18 юни — В църквата „Св. Крал“ („Св. Неделя“) се извършва погребението на Христо Смирненски. Гео Милев произнася прочувствено слово.
- 1923, 28 август — В ръкопис е запазен преводът от Гео Милев на грамата „Монна Ванна“ от Метерлинк с отбелязаната дата.
- 1923, 12 септември — Гео Милев превежда грамата „Електра“ от Хуго фон Хофманстал, приета от Артистичния съвет при Народния театър с Протокол № 11.
- 1923, 13–14 септември — Избухва Септемврийското въстание, потушено на 27 септември със силите на армията. Една година по-късно Гео Милев отпечатва поемата си „Септември“, вдъхновена от това събитие.
- 1923, 4 октомври — Възлага му се режисурата на пиесата „Електра“ от Хуго фон Хофманстал в Народния театър. По свой превод Гео Милев разработва оригинален режисьорски план, но постановката не се осъществява.
- 1923, ноември — Във в. „Възход“ помества публицитичните си статии „Литература и култура“ и „Българският писател“.
- 1923, декември — В Пловдив изнася 3 сказки на тема: „Залезът на западноевропейската цивилизация“, „Яворов“ и „Образът на жената в изкуството“.
- 1924, 30 януари — Излиза кн. 1 на сп. „Пламък“.

- 1924, 1 май — Редактира Първомайския лист на „Пламяк“ и публикува свои творби в него.
- 1924, септември — В кн. 7-8 на сп. „Пламяк“ Гео Милев помеща поемата си „Септември“, която излиза и като отделно издание на б-ка „Пламяк“.
- 1924, октомври — Прави второ изд. на „Панихида за поета П. К. Яворов“ по случай 10 години от смъртта му.
- 1925, януари — Излиза кн. 1 от втората годишнина на „Пламяк“, след което списанието прекратява своето съществуване.
- 1925, 23 януари — Започва наказателно дело срещу Гео Милев по Закона за защита на гържавата за поемата му „Септември“. Арестуван е и пуснат под гаранция.
- 1925, пролетта — Излиза неговата „Антология на българската поезия“ със студията му „Кратка история на българската поезия“ и вторите издания на две от албумчетата за деца.
- 1925, 16 април — Извършен е атенат в столичната катедрала „Св. Крал“. Това дава повод за репресии срещу интелигенцията и по-късно техни жертви стават Г. Милев, Хр. Ясенов, С. Румянцев, Й. Хербст.
- 1925, 14 май — Съгът заседава по угл. дело 249/925 на III угл. отд. по ЗЗД. Подсъдимият Гео Милев произнася своята за-

щитна реч не по написания предва-
рително текст, а по тезиси, в кои-
то не се оправдава, а убедително
се бори за правото на свободно
творчество. Осъден е на 1 година
затвор и 20 000 лв. глоба. Същия
ден подготвя молба за отмяна на
определението на съда да бъде взет
под стража, понеже е представил
определената по-рано гаранция.
Последният подписан от Гео Ми-
лев документ е разписка за получен
от него заем 300 лв. срещу залог на
военноинвалидната му пенсия за
третото тримесечие на 1925 г.

- 1925, 15 май — Рано сутринта агент от Общест-
вената безопасност отвежда Гео
Милев от дома му. След една годи-
на е обявен за безследно изчезнал.
- 1954, 24 януари — В обща яма в Илиенци край София
са намерени останките на поета —
разпознати по черепа с изкуствено-
то му око.

Елена Фурнаджиева

Забележка:

Датите до 31 март 1916 г. са по стар
стил. От тази дата се въвежда в Бъл-
гария новият стил, който в страни-
те, посещавани от Гео Милев, е въве-
ден много по-рано.

БЕЛЕЖКИ И КОМЕНТАР

354

Гео Милев. Том I

Настоящият том съдържа лирическите стихотворения, поемите и стихотворенията в проза, ранни творби и стихотворения за деца на Гео Милев. Той включва и непубликувани приживе на автора текстове, и незавършени творби. При подбора им са взети предвид както несъмнената им литературна стойност, така и обстоятелството, че те спомогат за възсъздаване цялостния образ на Гео Милев като майстор на словото и допринасят за разкриване на връзките му с традициите на българската и европейската литература.

Произведенията са подредени в жанрови групи. Печатат се по последната им редакция, а в бележките са посочени по-ранните им публикации. В рамките на жанровите групи – доколкото е било възможно – е спазен хронологичният принцип.

Както личи от кореспонденцията на Гео Милев с баща му (който е и негов книгоиздател), а също и с приятели, съредактори и др., поетът е обръщал подчертано внимание на полиграфическото оформление на своите книги. Затова в настоящото издание стихосбирките „Жестокият пръстен“, „Панихида за поета П. К. Яворов“, „Иконите спят“ и поемата „Септември“ – отпечатани при непосредственото участие на своя автор – възпроизвеждаме с характерните особености на автентичната им полиграфична реализация.

В бележките към тома са възприети следните съкращения:

Везни: Литературно-художествено списание, излизало с различна периодичност в София от 15 септември 1919 до 15 март 1922 г. Основано от Гео Милев. Издава книгоиздателство „Везни“ на Мильо Касабов в Стара Загора.

Паатък: Месечно списание за изкуство и култура, основано от Гео Милев. Излиза от 15 януари 1924 до януари 1925 г., когато (след редица конфискации) е спряно от полицията.

ЛЛ-1964: Литературен архив. Том II. Гео Милев.

Встъпителна статия, публикация и коментар Георги Марков. Изд. на БАН. С., 1964 г.

НБКМ: Народна библиотека „Кирил и Методий“.

ДР – сп. „Детска радост“, изд. Хемус.

СТИХОТВОРЕНИЯ

Стр. 49. ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН. Първа книга стихове. – изд. „Везни“, С., МСМХХ

Стихотворенията са писани между 1915–1920г. Някои от тях Гео Милев помещава в своите изящно изработени ръкописни албуми от 1915 и 1918 г. Първият е посветен на „моята сърдечна приятелка Татяна“ (Таня Кожухарова – литераторка, втора братовчедка на поета). Вторият, който носи заглавие „Берлин 1918“, е посветен на Мила Керанова – бъдещата му съпруга.

Повечето от творбите, поместени в ръкописните албуми, авторът преработва значително преди да ги включи в своята „първа книга стихове“.

Четири от творбите в стихосбирката са поместени във „Везни“, зог. I, кн. 1 и 8.

В писмо до баща си от 29 април 1920 г. Гео Милев го пита дали да сложи под печат като издание на изд. „Везни“ своя стихосбирка, отговорът се забавя и е неблагоприятен. „Тате – пише поетът в писмо от 15 юни 1920 г., – след 2-неделно чакане за отговор едва вчера получих отговор на въпроса за печатането на моите стихове, и то – както очаквах – обикновения отрицателен отговор. Обаче книгата е вече наредена и ще се печата. (...) Съвсем не е опасно, че ще стои „на склад“. Аз зная колко почитатели имам и как би се продала книгата. Впрочем сега се продава всяка книга в 1000 екземпляра, а още повече такава една явно разкошна книга и от един човек, който дига много шум днес. Има модни писатели и такъв съм аз тъкмо сега.“

Стихосбирката излиза от печат през юни 1920 г. като № 3 от серията „Книги за библиофили“, библиотека на изд. „Везни“.

Още в болницата, след ранявянето му на фронта през 1917 г., Гео Милев замисля да създаде с помощта на

баща си издателство, което по-късно нарича „Везни“. Средствата се осигуряват от баща му, Милчо Касабов, книжар в Стара Загора, който поема и част от организационната дейност. Но главен организатор и редактор, основен автор и преводач е Гео Милев. Особено активно работи издателството след завръщането на поета от Берлин през март 1919 г. Издават се няколко библиотечни серии, отделни книги, както и списание „Везни“.

Стр. 51. В нощта след бледните хвалебни литургии. – За първи път в ЖПР.

Стр. 52. Парсифал. – Везни, 1, 1920, № 8. След това в ЖПР.

Стр. 54. Кажу: внезапно да изчезнеш. – ЖПР.

Стр. 56. И в този час, когато с протяжна безнадеждност. – ЖПР.

Стр. 57. О гъжд, о гъжд обилен и печален. – Везни, 1, 1919, № 1, след това в ЖПР.

Стр. 58. Сред тези сиви отчаяния – ЖПР.

Стр. 60. В този час на вечерни измами. – Везни, 1, 1920, № 8, след това в ЖПР.

Стр. 62. Дневник. (Сега е твърде късно. Сбогом). – Първо в: Зеница, 1920, № 6, след това в ЖПР.

Стр. 63. Докато не отвърнеш ти поглед в самотно съмнение. – Везни, 1920, № 8, след това в ЖПР.

Стр. 65. Приказно интермецо: Пътешествие в Китай. – ЖПР.

Стр. 69. Сензация. (Аз бих обичал моето щастие). Първо в: Зеница, 1920, № 6, след това в ЖПР.

Стр. 70. Мъртвешки зелена, сломена лежи – ЖПР.

Стр. 71. Главата ми – кървав фенер с разтрошени стъкла. – ЖПР.

Кота 506 – височина край Дойран, където Гео Милев е бил ранен на фронта на 29 април 1917 г.

Стр. 72. Луната, старата змия, съблича – ЖПР.

Стр. 74. Удари трета стража! – Везни, 1, 1919, № 1, след това в ЖПР.

Стр. 76. Земята разгневена се разтвори – ЖПР.

Стр. 78. Лоенгрин. – Везни, 1, 1920, № 8, след това в ЖПР.

Стр. 80. ИЗ КНИГАТА „AS DUR“ – Везни, з. II, кн. 4-5, април-май 1921

As dur – музикален термин, използван, за да внуши мажорно настроение.

Макс Ланда (в частта „Presto“) – известен актьор – кинозвезда от началото на века, изграл ролята на детектив в серия криминални филми.

Стр. 83. КРЪСТЮ САРАФОВ – Везни, з. III, кн. 3, октомври 1921. Стихотворението е написано по случай 45-годишния юбилей на артиста, честван тържествено в Народния театър, София. Възхновено е от играта на Кръстю Сарафов в пиесата „Силата на мрака“ от Лев Толстой.

Стр. 84. КОШМАР – Везни, з. III, кн. 6, ноември 1921. Плод е на възторга на Гео Милев от превъплъщението на Качалов в ролята на Иван Карамазов.

През 1920 г. Московският художествен театър гостува в София със свои постановки, за които Г. Милев пише няколко статии. В отзива за „Братя Карамазови“, граматизация по романа на Достоевски (Везни, з. II, кн. 3), между другото пише „Постановката на „Братя Карамазови“ е сложена върху принципите на условния театър. (...) Един смел художествен опит, който за пръв път, и с по-голяма сила, бе употребен от Райнхард. (...) Качалов, може би извънредното дарование и извънредните творчески моменти нямат нужда от ръкоплясканията на публиката и възхвалението на критиката (...) Психологическа разработка и стилизация с малко средства: Качалов притежава всички средства затова – фигура, пластика, темперамент, отлична дикция, рядък глас, обемащ една почти безкрайно широка гама – от дълбок бас до тенор...“

Sit et nichil humanum – (лат.). Съм и нищо човешко.

Стр. 86. МАРИШ – в. „Литературен фронт“, з. III, бр. 5 от 6 октомври 1945 г. Публикувано е от Пенчо Пенев като „една неизвестна творба на Гео Милев“

Стихотворението е писано през 1922 г. за Химн на футболния клуб „Атлетик“.

Стр. 87. ИКОНИТЕ СПЯТ – Пет вариации на народни песни. Змей. Стон. Кръст. Гроб. Край. Изг. Т. Ф.

Чупев, 1922 г. Посвещение: на Теодор Траянов, автор на „Български балади“.

Стр. 98. ИЗ ANDANTE AMOROSO – Вестник на жената, 3, № 103, 5 май, 1923 г.

В същия брой на вестника, на 1 страница, под рубриката „Нашите поети и писатели“ е публикувана следната бележка за Гео Милев:

„Роден в Ст. Загора. Живял дълги години на Запад, – главно в Германия и Англия – дето е изучавал литература, философия и театрално дело. Работи от десет години в полето на литературата, но широка известност и значение получи след войната, когато започна да издава сп. „Везни“ (1919–22), при близкото участие на младата генерация наши писатели. Сътрудничил е в много други списания, между които „Листопад“ (1919), „Звено“ (1914), „Слънце“ (1919), „Зеница“ (1921), „Die Aktion“, Berlin (1918) и др. Печатал е – освен многобройните литературни, естетически и театрални критики в трите годишници на сп. „Везни“ – следните книги: „Жестокият пръстен“ (1920), „Иконите спят“ (1922), „Панихида за поета П. К. Яворов“ (1922) – и в проза: „Театрално изкуство“ (1918) и „Експресионистично календарче“, 14 социални поеми в проза (1921).

Познаващ цялата европейска литература и владеещ почти всички модерни езици, Гео Милев е обогатил българската литература с ред преводи на стихотворни и прозаични произведения, между които: „Лирични Хвърчащи Листове“ (пет броя – Малларме, Демел, Верхарн, Ницше – 1915), „Хамлет“ от Шекспир (1918), „Мъртвият Брюгге“ от Роденбах“, „Повест за любовта и смъртта на корнета Кристоф Рилке“ от Р.М.Рилке, „Мъртвешки танц“ от Стриндберг, „Манфред“ от Байрон, стихотворения от Хайне, „Езмонт“ и „Клавиго“, трагедии от Гьоте, „Избрани стихотворения“ от Пол Верлен, „Горещи цветарници“ (стихове) от М.Метерлинк, „16 поеми“ от Ем. Верхарн, „Дванадесетте“ от Ал. Блок, „Кръщение с огън и дух“, революционна антология, „Пер Гинт“ от Ибсен и мн. др. Превеждал е на немски Ник. Райнов и др.

Като театрален деец – режисьор – Гео Милев постави (през сезона 1919–20 г.) в Народния театър сложната психологическа пиеса на Стриндберг „Мъртвешки танц“, постановка, която –

като художествена замисъл – бе първата върху наша сцена.“

Бележката е придружена с графичен портрет на поета, нарисуван от Марио Жеков.

Третата част е публикувана през 1922 г. в „Антология на жълтата роза“.

La somma sapienza e il primo amore – (ум.). Висшата мъдрост и първата любов – Данте. Аг III.

ПОЕМИ

Стр. 103. ПАНИХИДА ЗА ПОЕТА П. К. ЯВОРОВ – изд. „Везни“, 1924, печатница „Светлина“, Стара Загора. В ръкописа, запазен в архива на Гео Милев, е отбелязано, че поемата – израз на преклонение пред творчеството и личността на Яворов, е писана в Лайпциг от 17 до 20 ноември 1914 г. Гео Милев я включва най-напред в своя ръкописен сборник „Изкуство“, кн. 5, 1914. Отпечатва я като отделно издание на „Везни“ през 1922 г., а през 1924 г., по случай 10-годишнината от смъртта на Яворов, поемата излиза във второ издание. То е отпечатано в 1200 номерирани екземпляра. На всеки от тях след титулната страница е залепена фотоснимка на Яворов с размери 6 на 9 см. Между първия и втория ѝ вариант има съществени различия.

На бойния фронт при Дојран, където Гео Милев е изпратен през септември 1916 г., в началото е било спокойно и той е имал възможност да ходи до черквата и читалището в града. Тук, по свидетелство на баща му, се е запознал с „черковния ред и черковните песни и четива (...), което му после послужи, за да преработи Панихидата за Яворов“. Авторът слага на отделни части на поемата заглавия: Канон, Антифон, Икос и др., взети от църковно-обредната литература, изоставя части от първия вариант, прибавя нови. Отношението си към поезията на Яворов по-късно Гео Милев отразява и в преговора към „Антология на българската поезия“.

Стр. 112. ДЕН НА ГНЕВА. – Кормило, тримесечен литературен сборник, кн. 1, 1933. Поемата е останала незавършена. Гео Милев не я е отпечатал приживе. Според някои изследователи „Presto II“ може би е вариант на финала на

поемата „Септември“. Ръкописният вариант на „Presto II“, запазен в архива на поета, завършва със стиховете:

*Обещаният рай
Бог
очаква от нас
посаедеи решителен скок.*

Катиа Детуаен (1760–1794) – геец на Великата френска революция, журналист и памфлетист.

Urbi et orbi (лат.) – към града (т.е. Рим) и към света; призив, обръщение към всички.

Стр. 115. БЪДИ ГОТОВ! – Пак там.

Стр. 116. АД – Пламък, г. II, кн. 1 и единствена, януари 1925. Откъс от поемата (Кръг първи) е поместен във Възпоменателен лист за Христо Смирненски (1924). Както е означено от автора, поемата е написана през 1922 г. И в печатания в Пламък текст, и в ръкопис поемата остава недовършена.

Стр. 127 СЕПТЕМВРИ – Пламък, г. I, кн. 7–8, септември-октомври 1924. През същата година излиза в отделно издание без промени в библиотека „Пламък“. Поемата е препечатана в сп. „Нарстуд“, Берлин, кн. 3–5, 1926. Излиза като отделно издание на заграничното гружество Нарстуд в Париж през 1927 г.

Кн. 7–8 на сп. „Пламък“, както и отделното издание на библиотека „Пламък“, са конфискувани от полицията. Авторът е подведен под отговорност по член 5 от Закона за защита на сръжавата. Делото се разглежда на 14 май 1925 г. от Софийския окръжен съд. Гео Милев е осъден на 1 година затвор и 20 000 глоба. На 15 май 1925 г. е извикан „за справка“ в Дирекция на полицията, откъдето „изчезва безследно“.

Прежеждана многократно на различни езици, поемата „Септември“ е издадена в трийсет страни. През 1928 г. американският композитор Антонио Могарели създава, възхновен от нея, симфоничната си поема „Септември“. През 1974 г. италианският композитор Фернандо Сулпици създава хореографната си опера „Човешка трилогия“ по

текста на поемите на Гео Милев „Септември“ и „Аг“.

През 2003 г. в София бе издаден от ЦАПК „Прогрес“ ООД компактдиск с поемата „Септември“ на шест езика – български, френски, немски, английски, испански и руски.

СТИХОТВОРЕНИЯ В ПРОЗА

Стр. 151. ПРИ ДОЙРАНСКОТО ЕЗЕРО – в. „Литературен глас“, 13, бр. 506, 12 март 1941 г. Ръкописът е открит в Пловдивската народна библиотека „Ив. Вазов“ и публикуван от Вичо Иванов; бил е подарен на библиотеката заедно с други ръкописи на Г. Милев от Николај Райнов през 1935 г.

Творбата вероятно е писана на фронта при Дойран през 1916 г. Носи подпис: Г. Милев.

Бърнс, Роберт (1759–1796) – шотландски национален поет.

Дюрер, Албрехт (1471–1528) – немски художник, автор на гравюрата „Рицарят, смъртта и дяволът“ (Ritter, Tod und Teufel).

Pro Patria – за отечеството

Песен на Соавейг – музикална пиеса от норвежкия композитор Едвард Григ (1843–1907).

Fuitus troies, fuit Troia – Бяхме троянци, беше Троя (*Вергилий*. Енеида, II, 325.)

Стр. 158. ЧЕРНИ ХОРУГВИ – тази лирическа повест е писана вероятно през 1914 г. в Лондон. Ръкописът ѝ се пази в НБКМ. Първата му част, поместена и в настоящото издание, Гео Милев публикува едва през 1919 г. във Везни, г. I, кн. 5. Само първите три реда са взети от ръкописа в НБКМ.

Стр. 164. ПОГЛЕДНЕТЕ ПТИЦИТЕ НЕБЕСНИ – сп. „Зеница“, г. I, № 6, 1920 г.

Стр. 167. ЕКСПРЕСИОНИСТИЧНО КАЛЕНДАРЧЕ ЗА 1921 – изд. „Победа“, София, 1920. Във Везни, г. II, кн. 3, Г. Милев помества обявление за календарчето, което определя като сборник от „дванайсет социални поема“. Всеки месец е даден с датник, рисунка на зодиакалния знак и съответната поема. В края е поместен и един поетически „сньовник“.

Илюстрациите към отделните месеци в „Експресионистично календарче за 1921 г.“ вероятно са дело на Гео Милев.

Тихо Брахе (1546–1601) – велик датски астроном.

Стр. 184. ОГЛЕДАЛОТО – „Вестник на жената“, 5 май 1923 г.

Стр. 186. АПОКАЛИПСИС – сп. „Нарстуг“, Берлин, септември 1924. Произведението има три части, като втората, изпусната тук, е съставена от откъси от „Експресионистично календарче“. И последният ред на част първа почти съответства на финала на месец „Септември“ в „Експресионистично календарче“.

Стр. 188. ГРОЗНИ ПРОЗИ – Пламък, г. I, кн. 3, март 1924. Означението под цикъла „Берлин 1918–1919 г.“, подказва, че може би е писан там по време на лечението на Гео Милев. Безспорно отразява впечатления от следвоенна, революционна Германия. По всяка вероятност е довършен и преработен преди отпечатването му в Пламък.

Трабант (нем.) – телохранител, спътник.

Стр. 199. МАЙ – Първомайски лист, „Пламък“, 1924. Първата част на това стихотворение в проза, с несъщественни различия, е поместена в „Експресионистично календарче“ за май. Частите 2, 3, 4 и 5 се явяват за първи път в Първомайски лист.

В статията си „Неизвестно стихотворение на Гео Милев“ (Възпоменателен лист Гео Милев, Стара Загора, 1948) поетът Иван Хаджихристов съобщава, че тази творба е била изпратена от Гео Милев в негов превод на немски на германския писател Ото Рюле, който я отпечатва през 1924 г. в майския брой на сп. „Акцион“, орган на немските експресионисти.

Третата част на „Май“ има следния текст:

„Всички пътища водят в Рим. Само един води в рая: пътят на Свободата“. „Пътят на Свободата“ е заглавието на сборника с избрани поеми и стихове в проза от Гео Милев“, издаден на английски в Англия през 1988 г. в превод на Евалд Озерс и включен в серията на ЮНЕСКО „Представителни творби на световната литература“ – *The Road to Freedom. Poems and Prose Poems by Geo Milev. Translated by Ewald Osers. Forest books/UNESCO,*

London – Boston, 1988. Същият сборник на английски е издаден от София прес през 1983 г. Заглавието „Пътят на свободата“ е използвано и за сборника с избрани творби на Гео Милев, изд. „Захарий Стоянов“, С., 2002.

Стр. 202. ОГНЕНИЯТ ЗМЕЙ. Мимическа приказка – сборник „Театрално изкуство. Студии, статии и критика“ с предговор и под редакцията на Мила Гео Милева, изд. „Нов свят“, София, 1942. Ръкописът се пази в НБКМ, заедно с превод на немски – Der Feuer – zmeu. Ein mimisches Märchenspiel in drei Bildern.

В немския текст има повече указания за осъществяване на постановката – декори, костюми, сценични ефекти.

Тази творба е написана по мотиви от драмата на П. Ю. Тодоров „Змейова сватба“, ценена високо от Гео Милев. По сведения на съпругата му, през 1923 г., когато вероятно е писана мимическата приказка, е ставало дума Панчо Владигеров да напише музика към нея, за да бъде евентуално поставена от Макс Райнхард в Германия.

РАННИ ТВОРБИ

Гео Милев започва да пише още като ученик в първите класове на гимназията. В ръкописните си вестничета „Лира“ и „Изкуство“ (1909) той включва и свои оригинални творби. По-късно, от 1910 до 1914 г., ежегодно съставя по един ръкописен сборник „Изкуство“, където има и негови, и преводни стихотворения. Тази практика завършва с ръкописната книга „Албум“ (1915), която съдържа девет негови стихотворения, един превод на сонет от Ш. Бодлер и два незавършени фрагмента лирична проза. Има множество рисунки и винетки – почти на всяка страница.

За първи път българските читатели и литературните изследователи имаха възможност да се запознаят с ранното творчество на Гео Милев от изданието: Литературен архив. Том II. Гео Милев. Встъпителна статия, публикация и коментар Георги Марков. Изд. на БАН. С., 1964. По-нататък го обозначаваме: ЛА-1964. В този том, наред с литературно-критически бележки и писма на Гео Милев, имаше и над осемдесет стихотворения.

За първи път, под рубриците „Ранни стихотворения“ и „Приложение“, единадесет ранни творби на Гео Милев са включени в изданието: Г. Милев. Съчинения в три тома. Том 1. Под ред. на Г. Марков и Л. Милева. С., 1975.

Отдавна е назряла необходимостта творчеството на Гео Милев да бъде представено по-пълно, отколкото това е правено досега. Изхождайки от тази необходимост, включваме в настоящото издание тридесет и три произведения от ранния период на поета.

Стр. 209. ЗИМА (Доиде зима мразовита) – Славеиче, 1, № 15, 5 януари 1907, с. 2. Датирано е: Ст. Загора, 3. XII. 1906. Подписано: Г. Касабов, ученик от III б кл. Това е първата печатна творба на Гео Милев.

Стр. 210. ВЕЯТ ВЕТРИ – ЛА–1964, с. 80.

Стр. 211. ПОСВЕЩЕНИЕ (Защо е тъй печална моята песен) – ЛА–1964, с. 86. Подпис: Гео Милич. Тая К. е Тая Кожухарова, втора братовчедка на поета.

Стр. 212. „NEQUE MITTATIS MARGARITAS...“ – ЛА–1964, с. 98.

Стр. 213. КУБРАТ – ЛА–1964, с. 104.

Стр. 215. ВЕЧЕРЕН ПОКОЙ – ЛА–1964, с. 107.

Стр. 216. *Салничък първа вечер скитам...* – ЛА–1964, с. 108.

Стр. 217. ПЕЧАЛНА ВЕЧЕР – ЛА–1964, с. 108

Стр. 218. *Огряват те зарите...* – ЛА–1964, с. 114–115. Епиграфът е от Гьотевата трагедия „Фауст“, Първа част. Прилагаме българския превод на Д. Статков:

*За сетен път, ти месец бял,
над мойта скръб да бе изгрял!
Тъй често в полунощен час
на тоя стоа те чакам аз!
Над книги, свитъци тогава,
о, груже тъжен, ти изгряваш!
Да можеш горе в планината
да бродя в твоята позаата...*

.....
Махни се! Бягай надаалече...

Стр. 220. МОНАХ – ЛА–1964, с. 112.

Стр. 221. ОТВРАЩЕНИЕ – ЛА–1964, с. 113. Подписано: Гуца Весел – Г. Милев. Допълнението „Г Милев“ е написано по-късно от самия поет. Следващото стихотворение „Радост“ е подписано само: Гуца Весел и е придружено със следната бележка на самия Гео Милев: „Гуца Весел е един от най-младите поети на Острова на блажените, роден в Овендар на 1895 г. Ученик е на Иво Доля и Бойко Раздяла. Една поема на Гуца Весел ми върхна сюжета на „Отвращение“.

Очевидно става дума за литературна мистификация, защото „Овендар“ е обратно написаното име на Рагнево, родното място на Гео Милев, а 1895 е собствената му рождена година. Като се обявява за „ученик на Иво Доля и Бойко Раздяла“, Гео Милев иска да изрази отношението си към книгата „На Острова на блажените“ и нейния автор – Пенчо Славейков, когото Гео смята за свой литературен и духовен наставник.

Стр. 222. КЪМ ОСТРОВА НА МЪРТВИТЕ – ЛА–1964, с. 118–119.

Арнолд Бьоклин (1827–1901) – швейцарски художник, чиято знаменита картина „Островът на мъртвите“ Гео Милев вижда в Лайпцигския музей за изящни изкуства.

Стр. 224. ИЗ „ЕПОПЕЯ НА СВОБОДАТА“ – ЛА–1964, с. 121–122. Както се вижда от надписа под стихотворението, то е писано в Лайпциг, а датата 5 октомври 1912 г. съответствува на обявяването на Балканската война.

Стр. 227. СОНЕТ (Веч на младостта ми в бедната градина) – ЛА–1964, с. 117.

Стр. 228. СОНЕТ (В градината на моето сърце) – ЛА–1964, с. 121.

Стр. 229. САМОТНА БОРИКА – ЛА–1964, с. 124.

Стр. 230. В ТЪРЖЕСТВЕН ДЕН – сп. „Звезда“, г. I, кн.1, 1933. В бележка към стихотворението Георги Бакалов съобщава, че Гео Милев му го е изпратил през 1914 година, за да бъде поместено в редактираното по това време от него сп. „Борба“. То обаче не било публикувано там поради спиране на списанието от цензурата. Г. Бакалов го открива години по-късно в своя архив и го помещава в сп. „Звезда“.

В ръкописа на стихотворението е отбелязано, че то е

писано на 5/18 октомври в Лайпциг. Придружено е с епиграфа: „На борците против личния режим у нас посвещавам тази невинна басня. — Казбич.“ *Казбич* е един от псевдонимите на Гео Милев.

Стр. 232. СРЕДНОЩ НАД ТЕМЗА — ЛА—1964, с. 129.

Стр. 233. ИЗ „ПАНИХИДА ЗА П. К. ЯВОРОВ“ — ЛА—1964, с. 126—127, 127—128, 129. Това е една от най-забележителните, най-сложните и с най-дълга творческа история творби на Гео Милев. Започната е през 1914 г., както се вижда от текста в ръкописния сборник „Изкуство“ (1914). По-късно, както става ясно от писмо до Д. Дебелянов, се е канел да я печата в сп. „Звено“, но то престава да излиза. През 1922 г. „Панихида за поета П. К. Яворов“ излиза като отделно издание на изд. „Везни“, а през 1924 г. Гео Милев преиздава текста от 1922 г. без изменения.

Между варианта от 1914 и този от 1922 г. има значителни разлики. А освен това в първия вариант има три части, които впоследствие авторът изоставя, композирайки творбата по друг начин. Тези три части са самостоятелни и напълно завършени литературни текстове, представляващи интерес и затова ги публикуваме тук.

Стр. 236. AUS NACHT UND STURM — ЛА—1964, с. 131—133.

Стр. 237. ЕСЕННА ВЕЧЕР — ЛА—1964, с. 131.

Стр. 238. *Жътите лалета никнат въвн...* — ЛА—1964, с. 133.

Стр. 239. ПЛАХА РАДОСТ: СЪВСЕМ БАВНО ШЕПНЕ... — ЛА — 1964, с. 133—134.

Стр. 240. ПОСВЕЩЕНИЕ (Пияната рана в гуша ми звучи) — ЛА—1964, с. 142.

Стр. 241. НАДОЛУ! — ЛА — 1964, с. 144—145.

Стр. 242. КОПНЕЮЩИ ПОЖАРИ — ЛА—1964, с. 142—144. Цикълът се състои от три стихотворения, но третото „Кажу — внезапно да изчезнеш“, след като го редактира, поетът го е включил в първата си стихосбирка „Жестокият пръстен“. Поради това тук публикуваме само първите две стихотворения от цикъла.

Стр. 244. ДРЕЗДЕН — ЛА—1964, с. 146. В досегашните издания на Гео-Милевите съчинения (от 1975 г. насам)

третата строфа, вероятно по недоглеждане, е била пропускана. Възстановяваме я, както е в ръкописния „Албум“ (1915) и респективно в „Литературен архив“ (1964).

Стр. 245. ОТКЪСЛЕЦИ ОТ ЕДИН РОМАН – ЛА–1964, с. 146–148.

Стр. 248. ПРЕДВЕЧЕРИЕ – ЛА–1964, с. 148–149.

Стр. 250. [СПАСИ, ГОСПОДИ, ЛЮДИ ТВОИ!]Л – ЛА–1964, с. 149–150. Тъй като творбата не е озаглавена, поставеното от нас в квадрантни скоби представлява еднa ключова фраза, съдържаща се в текста.

Стр. 253. 31 ДЕКЕМВРИ 1917 – ЛА–1964, с. 151.

Стр. 254. [DER FLIEGENDE HOLLÄNDER]Л – ЛА–1964, с. 153. Стихотворението е написано на немски език и е посветено на г-р Йоханес Фридерикус Самуел Есер, холандският лекар, който през 1919 г. оперира Гео Милев в Берлин. Заглавието е поставено от нас. Буквалният превод е направен от г-р Анастасия Деспотова-Цангер и е взет от публикацията ѝ в сб. Гео Милев. Нови изследвания и материали. Съст. П. Велчев. С., 1989, с. 262–263 и сл.

Стр. 256. MEINE SEELE (МОЯТА ДУША) – ЛА–1964, с. 154–156. Преводът на български е направен отново. Ръкописът на това написано на немски стихотворение в проза е намерен в архива на Гео Милев и с погпис, пак на немски: Gheo Milev. Написано е на половин разчертан лист за заявление, на какъвто е написано и предишното стихотворение „Летящият холандец“, и е означено: Берлин, 28.II.1919. Може да се допусне, че „Моята душа“ е писано по същото време – началото на 1919 г. Вероятно Гео Милев е възнамерявал да го публикува в немското списание „Акцион“

Защо по-късно той не е публикувал – на немски или в свой превод – тази творба, не е ясно. Във всеки случай авторството на Гео Милев, освен че се удостоверява от подписа под текста, се поддържа и от двамa изследователи на Гео-Милевото творчество: проф. Райнхард Лауер от Университета в Гьотинген и г-р Анастасия Деспотова – Цангер. Вж. обширната студия: R. Lauer. Geo Milevs deutsche Gedichte. –Jahrbücher der Südosteuropa-Gesellschaft, Bd. 31, München, 2001, S. 235–255.

СТИХОТВОРЕНИЯ ЗА ДЕЦА

368

Гео Милев. Том I

В многостранната си творческа дейност Гео Милев отделя в два определени периода подчертано внимание и на литературата за деца. Важността на тази литература той осъзнава още на 18-годишна възраст, като студент в Лайпциг. Силно впечатление му прави голямото значение, което се отдава на детските книги в Германия, многобройните издания с цветни илюстрации и в големи тиражи за малките читатели и за децата от прегучилищна възраст.

В писма до баща си от 1913 г., поместени в ЛА–1964, той му предлага да създадат издателство за детска литература, като започнат с отпечатването на няколко книжки с цветни илюстрации и малко текст. Урежда немският издател Густав Кюн в Найрупин да отпечата такива илюстрации за три албумчета; Гео Милев сам написва и изпраща на баща си кратки стихотворения, които да се поместят редом с илюстрациите.

В настоящия том са използвани получените от Германия илюстрации на следните страници: с. 264, с. 266, с. 267, с. 271, с. 283, с. 288

Идеята за издателството не се осъществява, но като поредни номера на библиотека „Детски живот“ през 1913–1914 г. излизат три албумчета:

Албум № 1 – При животните (ПЖ) Стихове за деца (16 стр., с цветни илюстрации); второ издание през 1925 г.

Албум № 2 – На полето и на двора (от този албум няма запазен екземпляр).

Албум № 3 – В зората на живота – 1914; второ голямо издание „Зората на живота“ (ЗЖ) през 1925 г.

Означено е, че албумчетата са отпечатани от книгоиздателство М. Касабов – Стара Загора. Името на автора на текстовете не е посочено. В писмо до баща си Г. Милев пише, че тези стихове (оригиналите на някои са поместени в ЛА–1964, други се намират в ръкопис в НБКМ) е писал много набързо, на „един солук“ (на един дъх). Вероятно поради това не ги е подписал.

Установено е, че първият албум – „При животни-

те“ е издаден през декември 1913 г. Това е и първата излязла от печат авторска книга на Гео Милев.

В настоящото издание са поместени следните стихотворения от библиотека „Детски живот“:

Стр. 265. Куку – ПЖ, 1913

Стр. 266. Нашата крава – ПЖ, 1913; след това в ЗЖ, второ изд., 1925

Стр. 267. Мамо, лека ноц – ПЖ, 1913

Стр. 280. Нашето куче – ПЖ, 1913; второ изд., 1925

Стр. 281. Минчовата овчица – ПЖ, 1913; второ изд., 1925

Стр. 282. Зайци – ПЖ, 1913; второ изд., 1925; ДР- 1925

Стр. 287. Наша маца – ПЖ, 1913; второ изд., 1925

Стр. 283. Музиканти – ЗЖ, 1914; второ изд., 1925

Стр. 284. Кукуругу – ПЖ, второ изд., 1925

Стр. 285. Дядо Коледа – ЗЖ, 1914; второ изд., 1925

Стр. 286. Малък Сечко февруари – ЗЖ, второ изд., 1925

Стихотворенията в сп. „Детска радост“ (ДР), изд. „Хемус“, С., са подписани с цялото име на автора, или с инициалите му Г. М., а в някои случаи и с псевдонима *Здравко*. През 1923 г. до май 1924 г. Гео Милев е редовен сътрудник на ДР по покана на редактора му Ран Босилек.

Поместените в списанието оригинални стихотворения са:

Стр. 268. Борко и Бърборка – ДР, 1923

Стр. 270. В гората – ДР, 1923; след това в ПЖ, второ изд., 1925

Стр. 271. Готвачка – ДР, 1923

Стр. 272. Ето иде Дядо Мраз – ДР, 1923

Стр. 274. Патарак и рибок – ДР, 1923

Стр. 276. На махлата котките – ДР, 1924

Стр. 277. Морската царкня и нейният дядо – ДР, 1924

Стр. 279. Борак яйце – ДР, 1924

След смъртта на Гео Милев, под редакцията на Мила Гео Милева и Филип Чипев, изд. „Т. Ф. Чипев“ през 1941 г., излиза сборник с оригиналните и преводни стихотворения на Гео Милев и преразказани от него приказки под заглавие

„Гео Милев за деца“, с илюстрации от 9-годишния Рому Пухлев и от художниците Макс Мецгер и Шарлота Файт. В настоящия том илюстрациите към стихотворенията „Готвачка“ (с. 272), „Ето иде дядо Мраз“ (с. 273), „Патарак и Рибок“ (с. 275), „На махлата котките“ (с. 277), „Морската царкиня и нейният дядо“ (с. 278) и „Борак яйце“ (с. 280) са от малкия Рому Пухлев. Второ издание на този сборник Мила Г. Милева прави през 1945 г. с илюстрации от художника Георги Попов – Джон. Следват сборниците „В гора-та“ (1954) и „Борко и Бърборка“ – изд. „Отечество“, С., 1967 и други издания на отделни произведения. Отново излиза сборник под заглавие „Гео Милев за деца“, изд. „Захарий Стоянов“, С., 1999, с илюстрации от художничката Маглена Константинова.

По-подробно по тази тема вж. изследването на Елена Фурнаджиева „Гео Милев за децата“ в сб. „Гео Милев – Нови изследвания и материали“, С., 1989, с. 328–348.

ЛЕДА МИЛЕВА

ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ